

ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

ΔΕΝΔΡΑ ΙΕΡΑ - ΣΤΟΙΧΕΙΩΜΕΝΑ ΣΤΙΣ ΛΑΪΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ
Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΝ
ΜΕ ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΜΕ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΜΥΘΟΥΣ

Διευκρινίζοντας τὸν τίτλο τῆς μελέτης αὐτῆς, θεωρῶ ἀναγκαῖο νὰ ἐπισημάνω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι τὸ θέμα τῆς ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ στὶς σχετικὲς μὲ τὰ ἱερὰ δένδρα παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, σὲ διηγήσεις δηλ. πού ἐπειδὴ ἔχουν, ἢ θεωρεῖται ὅτι ἔχουν, σχέση μὲ ὠρισμένον τόπο, χρόνον, ὠρισμένα πρόσωπα καὶ γεγονότα διακρίνονται γιὰ τὸν ρεαλισμὸ καὶ τὴν ἀληθοφάνειάν των. Πέρα ἀπὸ αὐτὸ ὑπάρχει τὸ τεράστιο θέμα τῶν ἱερῶν δένδρων καὶ τῶν δένδραλατρίας, στὸ ὁποῖο ἐμπλέκονται θρησκευτικὰς, μαγικὰς, λατρευτικὰς, κοινωνικὰς καὶ αἰσθητικὰς ἀντιλήψεις, τοῦ διαμνησκόμενου ἢ ἐπηρεάζοντος καὶ ἀναλόγους κανόνες συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου ἐναντὶ τοῦ δένδρου. Τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένον σὲ ὅλους τοὺς λαούς, ἱστορικοὺς καὶ μὴ, ἀπὸ τὰ ἀρχαιότατα χρόνια μέχρι σήμερον — ἡ βιβλιογραφία εἶναι πλουσιώτατη — ἀλλὰ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς μελέτης αὐτῆς, καὶ αὐτὸ εἶναι φυσικό.

Ἀναφορικὰ τώρα μὲ τίς παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, πού μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ, αὐτὲς ἐξετάζονται διαχρονικὰ καὶ συγκεκριμένα σὲ σχέση μὲ διηγήσεις πού ἀπαντοῦν σὲ ἀγιολογικὰ κείμενα καὶ μὲ ἀρχαίους μύθους. Τέτοιες παραδόσεις ἔχει, ὅπως θὰ δοῦμε, περιλάβει καὶ σχολιάσει μὲ διαχρονικὴ προοπτικὴ ὁ Ν. Γ. Πολίτης στὸ μεγάλο του ἔργο Παραδόσεις. Τόσο ὁμως τὸ ὕλικό του ὅσο καὶ τὰ σχόλιά του εἶναι ἰσχνὰ καὶ ἀποσπασματικά. Αὐτὸ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς λόγους πού ἐπιβάλλει τὴν ἐξ ὑπαρχῆς διερεύνηση τοῦ θέματος. Τί ἀκριβῶς ἡ διερεύνηση αὕτη προσφέρει στὴν ἔρευνα θὰ φανῇ μὲ σαφήνεια, ἐλπίζω, παρακάτω.

Καὶ πρῶτα-πρῶτα οἱ νεοελληνικὲς δημῳδαὶ παραδόσεις, πού μποροῦν νὰ διαιρεθοῦν σὲ δύο κατηγορίες: στὶς θρησκευτικὰς καὶ στὶς δεισιδαίμονικὰς.

Κατὰ τὴν παλαιότερη ἀπὸ αὐτὲς τῆς πρώτης κατηγορίας, πού περιλαμβάνεται

στό ημερολόγιο του Κωνσταντίνου Διοικητῆ (ἄρχες ΙΗ' αἰ.)¹, στὶς Σέρρες «πλησίον τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ ὑπάρχουν δύο σήμυδαι, ὕψηλαί καὶ χονδραὶ, 8-9 μέτρων ἡ καθεμία, ἐπομένως ἄξιαί θέας. Περί τῆς μεγαλυτέρας ἐξ αὐτῶν οἱ ἱερεῖς τῆς ἐκκλησίας διηγοῦνται, ὅτι ἕνας γείτονας των τὴν ἡγόρασε ἀπὸ τὸ μοναστήρι 300 γρόσια, μετὸν σκοπὸν νὰ τὴν κόψῃ. Ἀλλὰ τὴν νύκτα τοῦ ἐφανερῶθη ὁ Ἅγ. Γιάννης καὶ τοῦ εἶπε· 'πρόσεχε αὐτὸ τὸ δένδρον, διότι θὰ χάσῃς τὴν ζωὴν σου'. Ἐκεῖνος λοιπὸν ἐτρόμαξε καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν ὡμολόγησεν ὅτι εἶδεν εἰς τὸν μητροπολίτην, καὶ ἀντὶ νὰ κόψῃ τὸ δένδρον, ἐχάρισε εἰς τὸ μοναστήρι, ἂν καὶ Τοῦρκος, 100 γρόσια, καὶ ὑπεσχέθη ὅτι δὲν θὰ πειράξῃ τὸ δένδρον».

Στὸ χωριὸ Βαθύλακκος τῶν Θεσσαλικῶν Ἀγραφῶν (περιοχὴ Καρδίτσας) ὑπάρχει μεγάλο πουρνάρι, τὸ μεγαλύτερο τοῦ χωριοῦ, ποὺ συνδέεται μετὰ τὴν οἰκοδόμησιν παλαιᾶς ἐκκλησίας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Γιὰ τὸ πουρνάρι αὐτὸ πιστεύεται ὅτι «ὅποιος τὸ κτυπήσῃ θὰ πάθῃ. Εἶναι ἱερὸ δέντρο. Δὲν τὸ κτυπάει κανεὶς. Οἱ ἀντάρτες ἔκαμαν νὰ τοῦ βάλουν χέρ' κὶ πάλ' σταμάτ'σαν»².

1. Πρόκειται γιὰ Ἕλληνα κατὰ τὸ γένος Ἀλβανικὸν, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος στὴν ἐκστρατεία τῶν Τούρκων κατὰ τὸν Βενετικόν τὸ 1715 πρὸς ἀποκρίσιν τῆς Ἀλκοποννήσου καὶ τὴν ἑπὶ τὴν ἑκστρατείαν ἔργον πεπονημένον ἡμερολόγιον στὴ ρωμικὴν γλῶσσαν (βλ. Ν. Γ. Μιχαήλ, Λαογραφία 6 (1917-18), σ. 288 κ.ἑ., στὴ σ. 294 ἡ παράδοσις καὶ ἡ ἀρχὴ τ. Β. Οἰκονομίδου, Γλωσσικαὶ καὶ λαογραφικαὶ εἰδήσεις ἐν τῷ «Ἡμερολόγιῳ τοῦ Κωνσταντίνου Διοικητοῦ», Εἰς μνήμην Κ. Ι. Ἀμάντου, Ἀθῆναι 1960, σ. 147 κ.ἑ., ὅπου περισσότερο γιὰ τὸν συγγραφέα τοῦ Ἡμερολογίου, στὴν σ. 158-159, ἀριθ. 3, ἡ παράδοσις στὴν ρουμανικὴν μετὰ ἑλληνικὴν μετάφρασιν).

2. Δ. η. μ. Σ. Λουκάτου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰ Θεσσαλικά «Ἀγραφα (7-27 Ἰουλίου 1959), Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου (ΕΛΑ) 11-12 (1958-1959), ἐν Ἀθῆναις 1960, σ. 304. Ἡ σύνδεσις τῆς οἰκοδομήσεως τῆς ἐκκλησίας μετὰ τὸ δένδρον αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι κατὰ τὴν παράδοσιν «Ἡ Παναγία... ἐπαῖνε τὸ καντήλι τῆς καὶ τὸ ἀναβεῖ ἐπάνω σ' αὐτό. «Ἡ ἐνοριακὴ ἐπιτροπὴ ἐσκέφθηκε νὰ κάμῃ τὴν ἐκκλησίαν ἐδῶ, στὴν ἐπιθυμία τῆς Παναγίας» (δ.π.). Συνεφεῖς παραδόσεις περιφέρονται καὶ ἄλλοι. "Εἶται π.χ. γιὰ τὴν Μονὴ Βουλιάνου, ποὺ τιμᾶται ἐπίσης ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (βλ. κατωτέρω) ὑπάρχει παράδοσις, σύμφωνα μετὰ τὴν ὁποία ἡ κηροπλάστη εἰκόνα τῆς Παναγίας ἐμφανίσθηκε ἐπάνω σὲ δένδρον. Αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἀποφασίστηκε ἡ ἀνέγερσις τοῦ μοναστηριοῦ στὴ θέσιν ἐκείνην. Ὡς ἀνάφλι τῆς πύλης τοῦ ναοῦ τέθηκε ὁ κορμὸς τοῦ δένδρου, ἐπάνω στὸν ὁποῖο βρέθηκε ἡ εἰκόνα, τεμάχια δὲ τοῦ ξύλου κόπτονται ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς καὶ θεωροῦνται ἱερατικά (βλ. Δ. η. μ. Β. Οἰκονομίδου, δ.π., σ. 165, ὅπου καὶ οἱ σχετικαὶ βιβλιογραφικαὶ παραπομπές). Καὶ ἡ οἰκοδόμησις τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μηναῖ στὴ Χώρα Λευκάδας συνδέεται μετὰ τὴν ὑπαρξὴ στὸν συγκεκριμένον τόπον μεγάλου πλατάνου (βλ. Πανταζῆ Καντομίχη, Λαογραφικὰ σύμμεικτα Λευκάδας, Ἀθῆνα 1995, σ. 287-288, ἀριθ. 7). Γιὰ συναφεῖς παραδόσεις βλ. Π. Θ. Πορτοῦλα-Ι. Χ. Κοκμοτοῦ, Λαογραφικὰ καὶ ἱστορικὰ Ἀμυνδαλῆς (Πλάσας), Ἀθῆνα 1966, σ. 164. Οἱ διηγήσεις ἀποτελοῦν ἄλλο, διαφορετικόν, τύπον θρησκευτικῶν παραδόσεων, ποὺ συνδέονται μετὰ ἱερὰ δένδρα καὶ ἀνεγέρσεις ἐκκλησιῶν,

Στὴν Κονιατῇ Ἑλασσόνος «στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ὑπάρχουν δύο θεώρατα δένδρα. Στὸ ἓνα πῆγε ἓνας Τοῦρκος νὰ κόψῃ ἓνα κλωνάρι. Μόλις σήκωσε τὸ τσεκούρι, ἔμεινε ἀκίνητος. Τότε ἔταξε μὲ τὸ νοῦ του ἓνα δαμάλι καὶ ἔτσι ἐκατέβηκε καὶ ἔφυγε... Ἀπὸ τότε κανεὶς δὲν πειράζει τὰ δένδρα αὐτά»³.

«Στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας στὸ Μακάσι (Λευκάδα) βρίσκεται ἓνα μεγάλο πουρνάρι... σὰν μεγάλος πλάτανος. Θερίο πράμα! Τόσο χοντρό, ποῦ ἔχει χίλια χρόνια ζωῇ. Ὅσοι ἐκόψανε κλαριὰ ἀπ' αὐτὸ νὰ ταῖσουν τὰ ζῶα τους τὸ μετανιώσαν, γιὰτὶ ὅσα ζῶα ἔφαγαν, ἐφόρῃσαν τὴν ἴδια ὥρα. Μὰ οὔτε καὶ ὁ ἄγριος ἀέρας τὸ πειράξε ποτέ... Λένε πάντως πὼς ἡ Παναγία δὲν ἀφήνει κανέναν νὰ τὸ γγιάξῃ»⁴.

Μὲ τὴ μονὴ Βουλκάνου τῆς Μεσσηνίας σχετίζονται πολλὲς παραδόσεις (βλ. ἀνωτέρω), ποῦ κατὰ τὸν Ν. Γ. Πολίτη θὰ μπορούσαν νὰ συγχωνευθοῦν σὲ μία, ἀφοῦ ὅλες ἀναφέρονται σὲ τεράστια ἀγριελιά, γιὰ τὴν ὁποία πιστεύεται ὅτι εἶναι δένδρο στοιχειωμένο. Κατὰ σχετικὴ διήγηση, ὁ μοναχὸς Παπουλάκος ἔλεγε ὅτι ἐκεῖ θὰ γίνη μεγάλη αἱματοχυσία, ὅταν ἐκδιωχθοῦν οἱ Τοῦρκοι. Καὶ τώρα ὅσοι περνοῦν ἀπὸ ἐκεῖ τὴν νύχτα δὲν τολμοῦν νὰ ὁμιλήσουν ἀπὸ φόβου μὴ τοὺς πάρῃ τὴν φωνὴ τὸ στοιχειό. Ὅσοι ἐπιχείρησαν νὰ τὴν κόψουν ἔπαθαν κακὰ, ὅταν δὲ ὁ Ἱμπραῖμ κατὰ τὴν ἐκστρατεία του στὴν Πελοπόννησο διέταξε νὰ τὴν κατεκόψουν ἐνώπιόν του, οἱ δύο Ἀράπηδες στρατιῶτες, οἱ ὁποῖοι ἀντάβαν τὸ ἔργο, μὲν ἐπληρώσαν τὴν ἐντολὴν μετὰ τσεκούρια τῶν ἑπεσαν λιπθύμοι. Ὁ Ἱμπραῖμ γενναῖος ὁρῶν ἔβγαλε νὰ τὴν κάψῃ, ἀλλὰ ἀσθένησε... Ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἀγροῦ μὴ τολμώσας νὰ ἐκριζώσῃ τὴν ἀγριελιά ἀφήνει χέρσα μεγάλῃ ἔκτασιν γῆς γύρω ἀπὸ αὐτήν⁵.

Σύμφωνα μὲ μιὰ ἄλλην παράδοση ἀπὸ τὴν Γορτυνία, «ἔξω ἀπὸ τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου εἶναι μιὰ ρίζα ἀπὸ κοκορίτσα καὶ ὑπάρχει ἡ παράδοση πὼς ὅποιος ἐπιχειρήσῃ νὰ βγάλῃ τὴ ρίζα τιμωρεῖται. Ἐνας ποῦ πῆγε νὰ τὴ βγάλῃ ἐχτύπησε μὲ τ' ἀξινάρι καθὼς τὴ βαροῦσε τὸ μάτι του καὶ παρὰ τρίχα νὰ βγῇ»⁶.

«Στὴν Ψίθον», χωριὸ τῆς Ρόδου, «ἔχει ἓνα μέρος ποῦ τὸ λέσιν Ἀρτεμῇ. Ἐκεῖα ἔχει ἓνα μιᾶλλον πεῦκον ποῦ τὸν ἔχουν σὰν ἅγιον δέντρο, γιὰτὶ στὸν ἴσκιό του ποῦ κάτω ἔκατσεν ἡ Παναγία. Ἐνας καρβουνιάρης ἐδοκίμασεν νὰ κόψῃ τὸν πεῦκον, μὰ μὲ τὴν

παραδόσεις ποῦ εἶναι γνωστὲς στὸν εὐρύτερο εὐρωπαϊκὸ ὥρος (βλ. πρόχειρα Otto Lauffer, Geister im Baum, Forschungen und Fortschritte 11 (1935), σ. 448).

3. Κέντρον Λαογραφίας Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ΚΑ), χφ. 1982, σ. 11 (1952).

4. Πανατζῆ Κοντομίχη, Λαογραφικὰ σύμμεικτα Λευκάδας, ὁ.π., σ. 301, ἀριθ. 41.

5. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὴ ἐπιθεώρησις τῶν περιοδικῶν δημοσιευμάτων, Λαογραφία 1 (1909), σ. 657-658. Ὁ Πολίτης πιστεῖε ὅτι οἱ παραδόσεις αὐτὲς ἔχουν «πολλὴν σπουδαιότητα».

6. ΚΑ, χφ. 1559, σ. 114 (1930).

πρώτην μανναρκιά έσπασεν τὸ μαννάριν του κι ἀκόμα φαίνεται ἡ μανναρκιά. Κι ὁ νοικοκύρης τοῦ χωραφικοῦ πρὶν λί(γ)α χρόνια ἤθελε νὰ κόψῃ τὸν πεῦκον, μὰ οἱ χωρ-
κianoὶ του (δ)ὲν τὸν ἐφήκασιν, γιατί ἐφοῦνταν νὰ μὴν πάθῃ κακὸν⁷.

Σύμφωνα μὲ ἄλλη παραλλαγή ἀπὸ τὴν Ρόδο, ποὺ ἀναφέρεται στὸ μοναστηράκι τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, «ἐκεῖ ὑπῆρχε μιὰ βαλανιδιά καὶ ἐκεῖνος ποὺ ἔκοψε τὸ δένδρο γιὰ νὰ κἀν λαδόμυλο ἀπέθανε τὴν τρίτῃ ἡμέραν»⁸.

Στὴν Κύπρο εἶναι πολὺ γνωστὲς οἱ παραδόσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Ἔτσι κοντὰ στὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Σαλαμίνας καὶ μάλιστα σὲ ἀπόσταση λίγων βημάτων ἀπὸ τὴ λεγόμενη φυλακὴ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης ὑπάρχει κῆπος ὁλόκληρος ἀπὸ ἄγρια δένδρα, εἶδους ἀκακιῶν, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ἀπὸ τὸν λαὸ ὡς ἱερὰ καὶ τὰ ὁποῖα εὐλα-
βοῦνται πολὺ. Οἱ κάτοικοι τῶν κοντινῶν χωριῶν Ἐγκώμης, Ἀγίου Σεργίου καὶ Λι-
μινῶν θεωροῦν πολὺ μεγάλο ἁμάρτημα νὰ κόβουν ἀπὸ αὐτὰ ἔστω καὶ μικρὸ κλωνάρι. Ἀναφέρονται ἐπεισόδια Ἑλλήνων χωρικοῶν καὶ συνηθέστερα Τούρκων, ποὺ τιμωρή-
θηκαν μὲ βαρύτατες ἀσθένειες ἢ παθήσεις σημαντικές, ἐπειδὴ ἀπέκοψαν κάποιο κλῶ-
νο τοῦ δένδρου⁹.

Σύμφωνα μὲ ἄλλες παραλλαγές, αὐτὸν κάποιον γυναῖκα ἔκοψε κλωνιὰ καὶ κορ-
μοὺς ἀπὸ τὰ δένδρα αὐτά, γιὰ νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ τὴν μπαουὰδα τῆς, προσε-
λθὼν ἀπὸ κάποιαν ἀγνωστὴν ἀσθένεια καὶ σὲ λίγες μέρες πέθανε. Λέγεται ἐπίσης πὺς
ἦσαν κάποιοις ἄλλος χωρικός τῆς περιοχῆς πρὶν νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὰ ἴδια δένδρα, τὰ
σουβλερά τους ἀγκάθια μπῆκαν καὶ στὰ δὶά τῶν μάτια καὶ τὸν τύφλωσαν¹⁰.

Στὸ χωριὸ Καραπαναγιώτης στὴν Μαραθάσα βρίσκεται παλιὰ ἐκκλησίᾳ τῆς
Παναγίας τῆς Θεοσκεπάστης καὶ «εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς ὑπάρχει
μεγαλοπρεπὲς δρῦς, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἱερὰ, κανεὶς δὲν τολμᾷ νὰ ἐγγίσῃ οὔτε ἓνα
φύλλον ἀπὸ ἐπάνω τῆς, διότι ἀνήκει εἰς τὴν χάριν τῆς Παναγιᾶς. Ὑπάρχει ἡ ἰδέα ὅτι
ὁ παραβάτης θὰ τιμωρηθῇ ἀφεύκτως εἴτε μὲ ἄμεσον ἀσθένειαν ἢ ἄλλο τι αὐτύχημα»¹¹.

Τὸ δένδρο αὐτὸ κατ' ἄλλους εἶναι ἡ περνια τῆς Θεοσκεπάστης, τὸ βοτανικὸ τοῦ
ὄνομα εἶναι δρῦς ἡ κοκχοφόρος, ἡ ἡλικία του ἔχει ὑπολογισθῇ ἀπὸ τοὺς εἰδικούς ὅτι ξε-
περνᾷ τὰ 700 χρόνια καὶ θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ παλιὰ καὶ πιὸ μεγάλων
διαστάσεων δένδρα περνιαῖς, ποὺ ὑπάρχουν στὴν Κύπρο. Ἀναφέρεται σχετικὰ ὅτι κά-
ποιος ἀνέβηκε νὰ κόψῃ κλαδιὰ μὲ φύλλα γιὰ νὰ τὰ δώσῃ στὰ ζῶα του ἀλλὰ τελικὰ

7. Ἀ ν. Γ. Β ρ ό ν τ η, Ροδιακά 1, 1939, σ. 44.

8. Ροδιακὸν Ἡμερολόγιον 2, 1930, σ. 130.

9. Λαογραφία 8 (1925), σ. 575 (Χρ. Παντελίδης).

10. Ἀ ν θ. Π α ν α ρ έ τ ο υ, Ἡ δενδρολατρεία ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερ²,
Λευκωσία 1979, σ. 12-13.

11. Ἰ σ μ ῆ ν η ς Κ. Χ α τ ζ η κ ῶ σ τ α, Ἡ Κύπρος κι ἡ ζωὴ τῆς, Λονδίνον 1943, σ. 71.

Έχασε το κλαδευτήρι του και έτσι εγκατέλειψε την προσπάθειά του, αφού προηγουμένως σκέφθηκε ότι αυτό έγινε με θέληση της Παναγίας. Περιφέρεται ακόμη η πληροφορία, που από μερικούς θεωρείται απόλυτα αληθινή, ότι διδάσκαλος, στην επιδίωξή του να απαλλάξει τους μαθητές του από την επικρατούσα πρόληψη, έκοψε το 1934 ο ίδιος μερικούς κλάδους από το δένδρο, τους οποίους έκαψε με άλλα ξύλα στο τζάκι του. Στο ίδιο όμως τζάκι που καίγονταν τα ξύλα κάηκε και το παιδί του δασκάλου, το οποίο τελικά από τα πολλά εγκαύματα απέθανε. Το 1925 Τούρκος έκοψε από την περνια μερικούς κλάδους, ο ίδιος όμως και η οικογένειά του αδιαθέτησαν αϊφνιδίως. Οί άσθενείς θεραπεύθηκαν, αφού ο Τούρκος έδωρισε στην εκκλησιά μια καμπάνα, την οποία έχουν τώρα αναρτήσει επάνω στην περνια¹².

Στόν Πάνω 'Αμίαντον πλησίον «εκκλησίας του αγίου Μάμαντος εύρίσκεται μία Λατσία (Δρύς ή Κληθρόφυλλος) μεγάλη ως δένδρον... κείται επί ενός βράχου... Τόσον ο βράχος όσον και ή λατσία θεωρούνται ιερά, οί δε κάτοικοι πολύ προσέχουν όπως κανείς μη κόψη φύλλον εκ του δένδρου αυτού»¹³.

Βόρεια του χωριού 'Αγιος 'Αθανάσιος υπάρχει ύπάρχουν τά έρείπια της Μονής της Παναγίας της Σφαλαντζιώτισσας. Πλησίον της εκκλησίας ύπάρχει αιωνόβια κитρομηλιά, που θεωρείται ιερή και κανείς δεν ποιά να την βλάψη»¹⁴.

Μικρά μισοκίβια που ανήκουν στο μοναστήρι του Κύκκου καταλαμβάνεται από δένδρα της Παναγίας», θεωρούνται ιερά και ως ιερά προσφύλασσονται από καταστροφή εκ μέρους των ανθρώπων και των ζώων»¹⁵.

Στήν περιοχή Πάφου ύπάρχει συκιά που σκεπάζεται με το μοναστήρι της 'Αγίας 'Αρκάς και θαύμα του 'Αγίου Μηνά. 'Η συκιά θεωρείται ιερό δένδρο, που σέβονται και προσφύλασσουν οί Χριστιανοί¹⁶.

Στό χωριό Διερώνα, στο μέρος όπου άλλοτε ύπηρχε ή εκκλησία του 'Αγίου Εύστρατίου, ύπάρχει τώρα μια ύπέργηρη τρεμιδιά, που στη βάση του κορμού της διατηρείται πάντοτε άναμμένο ένα κανδήλι. Τό δένδρο θεωρείται ιερό και τυγχάνει σεβασμού και προστασίας¹⁷.

Στό ίδιο χωριό και στόν περίβολο της εκκλησίας 'Αρχαγγέλου ύπάρχει αιωνό-

12. 'Ανθ. Παναρέτου, 'Η δεινρολατρεία, δ.π., σ. 37-40.

13. 'Ισμήνης Κ. Χατζηνώστα, 'Η Κύπρος κι ή ζωή της, δ.π.

14. 'Ανθ. Παναρέτου, 'Η δεινρολατρεία, δ.π., σ. 17.

15. 'Ανθ. Παναρέτου, 'Η δεινρολατρεία, δ.π., σ. 20-21. Πρβλ. 'Ανδρέου Χ. Ρουσσουνίδου, Δένδρα στην 'Ελληνική λαογραφία με ειδική αναφορά στην Κύπρο, Λευκωσία 1988, σ. 20.

16. 'Ανθ. Παναρέτου, 'Η δεινρολατρεία, δ.π., σ. 21.

17. 'Ανθ. Παναρέτου, 'Η δεινρολατρεία, δ.π., σ. 24.

βια τρεμιθιά. Τὸ δένδρο θεωρεῖται ἱερὸ καὶ κανέννας δὲν τολμᾷ νὰ τὸ ἀγγίξη, ἐπειδὴ πιστεύεται ὅτι ὅποιος τὸ ἀγγίξει θὰ πάθῃ μεγάλο κακό¹⁸.

Στὸ χωριὸ Κακοπετριά ὑπάρχει ἐξωκκλησίη τοῦ Ἁγίου Γεωργίου μὲ σχετικὸ ἁγίασμα καὶ αἰωνόβιες τρεμιθιές. Πιστεύεται ὅτι ἀσθενεῖ ὅποιος τολμήσῃ νὰ κόψῃ κλαδιά ἀπὸ τὰ δένδρα τοῦ Ἁγίου ἀλλὰ καὶ νὰ κόψῃ καὶ νὰ φάῃ ὥριμα τρεμιθία¹⁹.

Πλησίον τοῦ χωριοῦ Ἀκανθοῦ ὑπάρχει παρεκκλησίη τοῦ Ἁγίου Μικαλλοῦ μὲ ἁγίασμα. Ἐκεῖ βρίσκεται μιὰ μεγάλων διαστάσεων μονόκορφη μερσινιά. Θεωρεῖται πολὺ κακὸς οἰωνὸς γιὰ μεγάλα κακὰ γιὰ ὅποιον κόψῃ ἔστω καὶ ἓνα κλαδί ἀπὸ τὸ δένδρο²⁰.

Στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Μάντρες τῆς ἐπαρχίας Ἀμμοχώστου βρίσκεται μοναστήρι ἀφιερωμένο στὴν Παναγία τοῦ Τοχλιοῦ. Στὸ βόρειο μέρος τοῦ μοναστηριοῦ... ὑψώνεται περήφανο ἓνα αἰωνόβιο κυπαρίσσι μὲ περιφέρεια κορμοῦ, σὲ ὕψος στήθους, κάπου 15 πόδια καὶ ὕψος περίπου 90 πόδια. "Ὅταν κάποτε ξυλοκόποι δοκίμασαν νὰ τὸ κόψουν, ἀκούσθηκε τρομερὸς γογγυσμὸς ἀπὸ τὴν πληγὴ τοῦ τσεκουριοῦ καὶ ἔτρεξε ἄφθονο αἷμα. Αὐτὸ ἐξανάγκασε τοὺς ξυλοκόπους νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν προσπάθειά των²¹.

Ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ Ἄνω Πύργου ὑπάρχει ἐρείπια ἐξωκκλησιοῦ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, ἐπὶ τῇ ᾧ αἰωνόβια πεύκα. Κάποιος ξυλοκόπος τοῦ ἐκοίμη τὴν ἑνὴν ἄρρώστησε σοβαρὰ καὶ παρέμεινε παράλυτος. Θεωρεῖται ὅτι ἀφοῦ μετάνοισε²².

Στὸ χωριὸ Κάθηκα τῆς τοποθεσίας Κορώνη ὑπάρχει παρεκκλησίη τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ἐκεῖ βρίσκεται μεγάλο κυπαρίσσι, τὸ κυπαρίσσι τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Χωρικὸς ποὺ κόβει ξύλα ἀπὸ τὸ κυπαρίσσι καὶ τὰ μεταφέρει στὸ σπίτι του τὰ ἐπιστρέφει ἔπειτα ἀπὸ παρέμβαση τοῦ Ἁγίου, ποὺ ἐμφανίζεται μπροστὰ του ὑπὸ μορφή γέρου. Σύμφωνα μὲ ἄλλη παραλλαγή μιὰ ἀπὸ τίς αἰγες βοσκοῦ τῆς περιοχῆς ἔφαγε ἀπὸ τὰ κλαδιά τοῦ κυπαρισιοῦ καὶ μεταμορφώθηκε σὲ κλαδιά. "Ὅπως θρυλεῖται, φαίνεται ἡ μορφή τῆς αἰγας ἀνάμεσα στὰ κλαδιά τοῦ δένδρου μέχρι σήμερ²³.

Στὸ χωριὸ Τύμπου ὑπάρχει μιὰ «παλλουερή», περιοχὴ ἀπὸ θάμνους παλλούρας (παλιώρος ὁ ἀκανθώδης), ποὺ εἶναι γνωστὴ ὡς «ἡ παλλούρα τῆς Ἁγίας Μαρίνας», ἐπειδὴ πιστεύεται ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχει ναὸς τῆς Ἁγίας Μαρίνας καὶ ἁγίασμα. Ἡ παλλούρα αὕτη θεωρεῖται ἱερὴ καὶ κανεὶς δὲν τολμᾷ νὰ τὴν κόψῃ ἢ νὰ τὴν κατα-

18. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ὅ.π., σ. 25, πρβλ. καὶ σ. 26.

19. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ὅ.π., σ. 29.

20. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ὅ.π., σ. 29.

21. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ὅ.π., σ. 32.

22. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ὅ.π., σ. 34-35.

23. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ὅ.π., σ. 44.

στρέψη. Κάποιος εργάτης ανέλαβε να ξεριζώση την παλλουλερή αλλά ξεπετάχτηκε από το χώμα ένα μεγάλο μαύρο φίδι, που τὸν εξανάγκασε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν προσπάθεια²⁴. Σύμφωνα με ἄλλη παραλλαγή, ἂν συμβῇ οἱ προσερχόμενοι στὴν παλλοῦρα, ὅπου τώρα αἰσχος τῆς Ἀγίας Βαρβάρας, γιὰ προσευχὴ νὰ συναντήσουν μαῦρο φίδι, ἀντιμετωπίζουν τὸ θέμα ὡς χαρμόσυνο γεγονός ταυτίζοντάς το με τὴν ἴδια τὴν Ἀγία²⁵.

Θαμνωδὲς δένδρα (ἄντρουκλος) πλησίον τοῦ χωριοῦ Κελλάκι (ἄντρουκλος τῆς Παναγίας τοῦ Κελλακίου) θεωρεῖται ἱερὸ καὶ ἀπρόσιτο, ἐπειδὴ πιστεύεται ὅτι στὴν κουφάλα του κατοικεῖ τεράστιος ὄφης-φύλακας. Οἱ κάτοικοι δὲν τολμοῦν οὔτε ξερά κλαδιά νὰ μαζέψουν ἀπὸ τὸν ἄντρουκλο²⁶.

Στὴν περιοχή τοῦ χωριοῦ Σαλαμιοῦ ὑπάρχει παρεκκλήσι, ποὺ εἶναι γνωστὸ ὡς παρεκκλήσι τῆς Παναγίας τῆς Καρπερῆς (ποὺ φέρνει εὐφορία τῶν καρπῶν τῆς γῆς), ἢ τῆς Βροχερῆς, ποὺ εἶναι γιὰ τίς βροχές. Κοντὰ στὸ παρεκκλήσι ὑπῆρχαν ἄλλοτε 4 τεραστίων διαστάσεων δρύες, σήμερα ὑπάρχουν μόνο 2, με περιφέρεια κορμοῦ 20 πόδια καὶ ἡλικία μερικῶν αἰώνων. Πρὶν ἀπὸ 100 χρόνια κάποιος Χατζηγιάννης ἔκοψε δύο ἀπὸ τὰ δένδρα αὐτά. Ἐπιστρέφοντας συνάντησε δύο μεγάλα φίδια καὶ σὲ λίγο πληροφορήθηκε πὼς τὰ δύο του παιδιὰ πέθαναν σὲ κάποιο δυστύχημα²⁷.

Ὅχι δὲ μόνο δένδρα μεγάλα, παλαιὰ καὶ παραγὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο συνδέονται με ἐκκλησίες, μοναστήρια καὶ ἄλλους θεσμούς, ἱερὰ ἄλλα σὲ σπάνιες περιπτώσεις καὶ θάμνοι με τὴν παραπάνω ιδιότητα²⁸.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς τελευταῖες σπάνιες περιπτώσεις καὶ τὸν τρόπο τιμωρίας τῶν τελικῶς ἱεροσύλων, κύριο χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα ὅλων τῶν ἀνωτέρω παραδόσεων εἶναι ὅτι ἔχομε νὰ κάμωμε με μεγάλοπρεπα δένδρα, ἰδίως παλαιὰ, ποὺ βρίσκονται πλησίον ἐκκλησίας, συνδέονται ἄρα με αὐτὴ καὶ κατ' ἀκολουθίαν νομίζονται ἱερά, τὰ ὅποια θρησκευτικὸς φόβος προφυλάσσει ἀπὸ τοῦ νὰ κοποῦν ἢ ὅπωςδήποτε νὰ βλαβθοῦν. Ὅσες φορὲς ἐπιχειρεῖται τὸ τελευταῖο ἐπέρχεται ἡ τιμωρία.

Οἱ παραδόσεις αὐτὲς παραπέμπουν σὲ παλαιότερα χρόνια καὶ μάλιστα σὲ μιὰ

24. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ὅ.π., σ. 15.

25. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ὅ.π., σ. 16.

26. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ὅ.π., σ. 25.

27. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ὅ.π., σ. 41.

28. Ἀ ν θ. Παναρέτου, Ἡ δεινρολατρεία, ὅ.π., σ. 13, 14, 30. Ὡς σημειωθῇ ὅτι ἡ παρουσιαζομένη εὐρύτητα τῆς διαδόσεως τῶν παραδόσεων στὸν Κυπριακὸ χώρο ὀφείλεται στὸ ὅτι τὸ σχετικὸ ὕλικό ἀναζητήθηκε συστηματικώτερα. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἀνάλογη ἐρευνα στὸν ὑπόλοιπο Ἑλληνικὸν χώρο καὶ μάλιστα μέσῳ σχετικοῦ ἐρωτηματολογίου θὰ ἀπεδείκνυε ὅτι καὶ στὸν χώρο αὐτὸν οἱ παραδόσεις εἶναι πολὺ διαδεδομένες.

άσαφη και άόριστη είδηση για ιερά δένδρα, που παραδίδεται στα βυζαντινά Γεωπονικά, ένα σύγγραμμα του 10ου αιώνα, που αποδίδεται στον Κασσιανό Βάσσο, το οποίο όμως αποτελεί συμπύλημα προγενεστέρων σχετικών έργων της έλληνορωμαϊκής περιόδου. Στο σχετικό κεφάλαιο του έργου αυτού με τον τίτλο «περί του εν τῷ ἀγρῷ ἐπιτρόπου ἢ οἰκονόμου», που αποδίδεται στον συγγραφέα Φλωρεντίνο, αναφέρεται μεταξύ των καθηκόντων εκείνου που έχει την επίμελεια του άγρου «μη δένδρα καθιερωμένα ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον καθυβρίζων»²⁹.

Ἡ είδηση αὐτή κινεῖται βέβαια, όπως υπαινίχθηκα, στην άοριστία, αφού λείπουν οί σχετικές λεπτομέρειες, δέν πρέπει όμως νά υπάρχη άμφιβολία ότι τὰ καθιερωμένα δένδρα, στα όποια αναφέρεται, είναι τὰ θεωρούμενα ιερά δένδρα, όπως έχουν περιγραφῆ παραπάνω, τὰ όποια πρέπει κανείς νά σέβεται και νά ύπολήπτεται «μη ένυβρίζων» αὐτά.

Τό έρώτημα που γεννᾶται είναι ἂν ό θρησκευτικός αὐτός φόβος είναι στοιχειό πρωτογενές. Ἡ άπάντηση είναι άρνητική, κατά τήν δική μου τουλάχιστον πεποίθηση, και όχι μόνον, και αὐτό επειδή ανά τόν Κωνσταντινά χώρο αλλά και τόν ευρύτερο Εύρωπαϊκό περιφέρονται πολλές παραδόσεις, νεότερες και παλαιότερες, από τις όποιες φαίνεται ότι όχι φόβος θρησκευτικός αλλά φόβος στοιχειδίων είναι εκείνος που αποτρέπει τήν άφεισμία δημιουργίας των³⁰. Έκεί κατά χρονολογική παράδοση από τήν Κοζάνη: «τά μεγάλα και παλαιά δένδρα είναι στοιχειωμένα, και οί άνθρωποι αποφεύγουν νά κάθονται πολλήν ώρα από κάτω σ' αυτά, ἢ νά κοιμῶνται στόν ἥσκιο των, για νά μήν πάθουν. Καί εταν κόβουν κανένα από αυτά οί ξυλοκόποι και τό ίδουῖν πώς γέρνει νά πέση, πέφτουν μπρούμυτα κατά γῆς και δέν βγάνουν μιλιά, για νά μήν τούς έννοήση ἡ ψυχή του δένδρου εταν θά βγαίνη, πώς είναι εκεί, και καθώς είναι άγανακτισμένη τούς λαβῶση. Καί στὸν κορμό στή μέση εταν τὸν κόψουν βάνουν μιὰ πέτρα, για νά εμποδιστῇ νά μήν ἐβγη με όρμη ἡ ψυχή του δέντρου· τί άλλίως θά τούς κάμη κακό και θά τούς κοφόμεσιάζη και θά ἔχουν πόνους δυνατούς στή μέση»³¹.

Σύμφωνα με άλλη παράδοση από τὰ Τρίκαλα Κορινθίας, «πολλά δένδρα θεωριωμένα και μοναχικά είναι στοιχειωμένα, και τὰ φυλάνε τό καθένα τό στοιχειό του,

29. Γεωπ. 2, 44, 1-2.

30. Πρβλ. τήν παρατήρηση του Ν. Γ. Πολίτη για τήν παράδοση που αναφέρεται στο ἡμερολόγιο του Κωνσταντινίου Διοικητῆ (δ.π., σ. 293-294), κατά τήν όποία ἡ παράδοση αὐτή «έχει μὲν προσλάβῃ θρησκευτικὴν χροιάν, ἐν τῇ διατυπώσει, ὑπὸ τὴν όποιαν παρουσιάζεται, ἀλλὰ προδήλως ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν περὶ στοιχειωμένων δένδρων, τὰ όποια ὁ ἐκρίζων τὴ τέμνων θησκεῖ».

31. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 1, 1904, σ. 177-178, ἀριθ. 324.

γι' αὐτὸ κανεῖς δὲν κοιτάει νὰ τὰ πειράξῃ. Καὶ γνωρίζεται εὐκολὰ ποῖο δέντρο στοιχειώνει, γιατί πρόωρα μεγαλώνει καὶ δυναμώνει πολὺ...»³².

Στὴν Ἀλωνίσταινα Μαντινείας αὐτῆς Μηλιάς τὸν κάμπο... ἦτανε νιὰ ἐτιὰ. Ὁ συχωρεμένος ὁ Δημητράς, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γιανναρά ἀπὸ τοῦ Σιέχῃ, ἀνέβηκ' ἓνα μεσημέρι νὰ κόψῃ κλάρες, νὰν τίς πᾶῃ στὸ σπίτι του νὰ μαυροπλύνουνε. Ἦτανε μοναχός, κ' ἐκεῖ πῶκοψε δυὸ τρεῖς κλάρες, ἀκούει καὶ σείεται ἡ ἐτιὰ καὶ σκούζει. "Ὡχ! ἐγὼ εἶμαι ἡ ἐτιὰ· γιατί μὲ κόβεις; βάνε στὴ στιγμή τοὺς κλώνους στὴ θέση τους". Ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε πού ἀκούσε νὰ μιλάῃ τὸ δέντρο, κ' ἐκατέβηκε λιγοθυμισμένος. Σὲ τρεῖς ἡμέρες ἐπέθανε, κι ἄφηκε τὴν κακομοῖρα τὴ γυναῖκα του μ' ἑφτά παιδιά»³³.

Στὴν Σάμο διηγοῦνται ὅτι «εἰς τὸ χωριὸ τῆς Λέκας εὐρίσκονται πολλὰ πλατάνια, μεγάλα καὶ φουντωτά, ἀλλὰ κανεῖς δὲν τολμᾷ νὰ βάλῃ ἐπάνω τους πελέκι ἢ πριόνι. Μιὰ φορὰ ἠθέλησε ἓνας γεωργὸς νὰ κόψῃ ἐν' ἀπὸ αὐτὰ τὰ πλατάνια, ἀλλὰ τὸ στοιχειὸ τοῦ δένδρου τὸν ἐσκότωσε»³⁴.

Ὁ ἴδιος ἔχω καταγράψει καὶ δημοσιεύσει παράδοση ἀπὸ τὴν Ἀμοργὸ Κυκλάδων, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἓνας ἱερέας, ἰδιοκτήτης, ἡγούμενος, στὸ μέσο τοῦ ὁποίου βρίσκεται μοναδικὸ παλαιὸ δένδρο τοῦ ὁποίου διατηροῦνται μόνο ὁ κορμὸς καὶ μερικὰ ξερά κλαδιά, φοβᾶται νὰ τὸ ἐκριζώσῃ, ἐπειδὴ ἀπὸ τὸν ἴδιον καὶ τοὺς συντοπίτες του θεωρεῖται στοιχειωμένον³⁵.

Γενικά, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ν. Γ. Πολίτης, εἶναι κανεὶς ἀλήθεια ἡ δοξασία ὅτι αὐτὸς πού ἐκριζώνει ἢ κόβει παλαιὰ καὶ μεγάλα δένδρα πεθαίνει, ἐπειδὴ εἶναι στοιχειωμένα. Τὰ μεγάλα καὶ παλαιὰ δένδρα ἔχουν ψυχὴ, ἡ ὁποία, ὅπως πιστεύεται, ἐνοικεῖ μέσα σὲ κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ καὶ συνδέεται μὲ τὴν ζωὴ του. Ἡ ψυχὴ αὕτῃ ἔχει τὴν δύναμη νὰ βλέπτῃ τοὺς ἀνθρώπους. Ὑπάρχουν καὶ πολλὲς παραλλαγές, ὅπως ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ δένδρου εἶναι αὐτοτελὲς ὑπερφυσικὸ ὄν, πού ἐνοικεῖ στὸ δένδρο καὶ ἐμφανίζεται πλησίον του, ὅτι τὸ στοιχειὸ τοῦ δένδρου δὲν συνυπῆρχε ἀνάκαθεν μὲ τὸ δένδρο, ἀλλὰ ἡ συνύπαρξί του εἶναι περιστασιακὴ κ.ἄ. Γενικά τὸ στοιχειὸ τοῦ δένδρου ἢ ἡ ψυχὴ του πιστεύεται ὅτι τιμωρεῖ ὅποιον ἀποπειράται νὰ βλάψῃ τὸ δένδρο, πρὸς ἐξουδετέρωσιν

32. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 1, δ.π., σ. 178, ἀρ. 325.

33. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 1, δ.π., σ. 178-179, ἀριθ. 326.

34. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, 1, δ.π., σ. 177, ἀριθ. 323.

35. Στεφ. Δ. Ἡμέλλου, Λαογραφικά τόμ. Β', Ποικίλα, Ἀθήνα 1992, σ. 107. Βλ. καὶ Κλ. χφ. 2342, σ. 270 (Νάξος, Κωμική 1960). Γιά στοιχεῖα δένδρων κάνουν λόγο καὶ ἄλλες παραδόσεις πού δημοσιεύει ὁ Ν. Γ. Πολίτης (Παραδόσεις 1, δ.π., ἀριθ. 491, 529, 530, 531, 532, 533 καὶ 535).

δὲ αὐτοῦ τοῦ κινδύνου προσπαθοῦν οἱ ἄνθρωποι κατὰ Ἑλληνικὴ καὶ παγκόσμια ἀντίληψιν νὰ χρησιμοποιοῦν μαγικά καὶ ἄλλα μέσα³⁶.

Ἄς σημειωθῇ ὅτι οἱ παραδόσεις αὐτὲς μὲ τὸ πολὺ ἐντυπωσιακὸ των περιεχόμενον εἶναι γνωστὲς καὶ μὲ μορφὴ λογοτεχνικὴ, σὲ παλαιότερα λογοτεχνικὰ κείμενα.

Τὸ λογοτεχνικὸ βέβαια ἔργο κινεῖται σὲ ἄλλον χώρον καὶ ἐξυπηρετεῖ ἄλλους σκοποὺς μὲ ὅ,τι αὐτὸ συνεπάγεται σὲ σχέση μὲ τὴν ἀξιοπιστία τῆς παραδόσεως. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι στὴν προκειμένη ἰδίως περίπτωση δὲν μπορεῖ κανεὶς πολὺ εὐκολὰ νὰ διακρίνῃ τὴν παράδοση, ποὺ ὑπόκειται ὡς βάση τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ συγγραφέα. Παραθέτω δύο σχετικὲς παραδόσεις τῶν Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη καὶ Ζαχαρία Παπαντωνίου ἀντίστοιχα, μὲ τὰ ἴδια τὰ λόγια τῶν συγγραφέων.

Τὸ δένδρο, κατὰ τὸν Παπαδιαμάντη, ἦταν «μεμονωμένον, πελώριον, μία βασιλικὴ δρῦς... μεγαλοπρεπές...» μὲ κορμὸ, «ὅστις θὰ ἦταν ἀγκάλιασμα διὰ πέντε παιδιὰ ὡς ἐμέ...», τὸ ὁποῖον ἀπευθύνεται σ' αὐτὸν γιὰ νὰ τοῦ πῇ: «Εἰπέ νὰ μοῦ φεισθοῦν νὰ μὴ μὲ κόψουν... διὰ νὰ μὴν κάμω ἀκουσίως κακόν. Δὲν εἶμ' ἐγὼ νόμφη ἀθάνατος· θὰ ζήσω ὅσον αὐτὸ τὸ δένδρον». Παρὰ τὴν προειρηποίησιν, τὸν πληροφορεῖ κάποτε «μία γραῖα» ὅτι «ὁ σχωρεμένος ὁ Βιάννης, τὸ ἔκοβε, μὰ κ' ἐκεῖνος δὲν εἶχε κάμει κακόν, μὲ τὸν περικοῦρι τοῦ ἑλίου θεόρατα δένδρα, τὰς σημάδιας τοῦ θανάτου. Σαν τὸ κοψε κ' ὕστερα, δὲν εἶδε χαῖρι καὶ προκοπῇ. Ἀρρώστησεν, καὶ σὲ λίγες μέρες πέθανε... Τὸ Μεγάλον Δένδρον ἦτον στοιχειωμένον».

Κατὰ τὸν Παπαντωνίου «Ἦσαν ἕνας πεῦκος, μὰ τί πεῦκος! Ἐκρουε τὰ οὐράνια, ποὺ λέει ὁ λόγος... Ἀπὸ κάτω μπορούσε νὰ σταθῇ ἕνα κοπάδι... Λένε, πὼς μέσα στὸ κορμί του κοιμόταν μιά νεράιδα... Μεγαλύτερος πεῦκος δὲν φάνηκε ποτε... Ὡσπου ἤρθε μιά χρονιά ὁ Γιάννης ἀπὸ τὸ Πουρνάρι καὶ τὸν πελέκησε μὲ τὸ τσεκούρι γιὰ ρετσίνι... Ὁ Γιάννης ἄρχισε νὰ μετρᾷ τὰ κούτσουρα, ποὺ θὰ εἶχε, ἂν τὸν ἔκοβε ὁλότελα. Τὴν τρίτην χρονιά τὸν γκρέμισε... Ὁ πεῦκος, λένε, τὴν ὥρα ποὺ ἔπεφτε, τὸν κα-

36. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 2, 1904, σ. 916 κ.εξ.

Στὴν Γορτυνία «ἄμα οἱ πρωινάδες κόψουν κανὰ δέντρο, ἀμέσως, ἀφοῦ πέση κάτω τὸ δέντρο, πρώτη τους δουλειὰ εἶναι νὰ βάλλουν ἀπάνω στὸ κομμένο δέντρο μιά πέτρα, γιὰτὶ τὸ στοιχεῖο θυμώνει πὸ κόψανε τὸ κλαρί, καὶ ὅποιον πρωτοεῦρη μπροστά του θάν τὸν φάη, ἢ ἂν δὲν εὕρῃ κανέναν, θὰ φάη ἐκεῖνον ποὺ τὸ ἔκοβε, καὶ ἄμα βρισκεὶ λιθάρι ἀπάνω, τότε τρώει τὸ λιθάρι, ἀφοῦ πεταχτῇ ἀπὸ τὸν κοιμώμενον κορμὸ τὴν οὐλοπρώτῃ βολᾷ» (Νίκ. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα της, σ. 280, πρβλ. Στίλβωνος Π. Κυριακίδου, Ἡ λουδορία, λατὴρ παράδοσις περὶ τοῦ ξύλου τοῦ Σταυροῦ, Λαογραφία 7 (1923), σ. 270).

37. Βλ. Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, Ὑπὸ τὴν βασιλικὴν δρῦν, Ἀπαντα Γ', σ. 327 - 331 (κριτικὴ ἔκδοσις Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Ἀθήνα 1989).

ταράστηκε. Καί σάν είχε την κατάρα τοῦ πεύκου, δὲν μπορούσε ὁ Γιάννης νὰ βγῇ ποτὲ ἀπὸ τὸν κάμπο. Γιατὶ τὰ δέντρα, βλέποντάς τον, περπατοῦσαν κι ἐφευγαν. Κι ὁ λόγος ὅλο τραβοῦσε μακριά. Κι ὁ Γιάννης ὅλο ἀπόμεινε στὰ ξερολίβαδα... Κι ὁ Γιάννης περπατοῦσε κι ἦταν πάντα στὸν ἴδιο τόπο. "Ὡσπου σωριάστηκε. Καί τοῦ ἐβγαλαν κι ἓνα τραγούδι, πού λέει ὅλη αὐτὴ τὴν ἱστορία. "Ἐχει καὶ σκοπὸ. Μὰ ὅσο γιὰ τὰ λόγια, ἐγὼ δὲν τὰ ξέρω" στὰ χαρτιά θὰ τὰ βρῆτε· γιατί πέρασε στὰ χαρτιά αὐτὴ ἡ ἱστορία»³⁸.

Ἀπὸ ὅσα ἐξετέθησαν παραπάνω φαίνεται σαφῶς ὅτι ὁ θρησκευτικὸς φόβος εἶναι, ὅπως ἦδη ἐσημείωσα, ὑστερογενὲς προσαρμογὴ σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν εὐρύτατα διαδεδομένον δεισιδαίμονα φόβο καὶ τὴν συνδεδεμένη μὲ αὐτὸν πίστη γιὰ τὸ στοιχεῖο ἢ τὴν ψυχὴ τῶν δένδρων, πού εἶναι ἀναμφισβήτητα πρωτογενῆς. "Ὅτι αὐτὸ ἰσχύει φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα, ὅπου ἡ δεισιδαιμονία ἀντίληψη περὶ ὑπάρξεως δένδρων νομιζομένων ἱερῶν, δηλ. δένδρων στὰ ὁποῖα ἐνοικεῖ στοιχεῖο ἢ ψυχὴ, καταπολεμεῖται ἀπὸ τοὺς Ἱδίους, προκειμένου οἱ πιστοὶ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν δαιμονικὴ πρόληψη. Μέχρι τώρα εἶναι γνωστὰ λίγα ἀγιολογικὰ κείμενα, στὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται καὶ ὅσα εἰς τὰ κείμενα τὰ παρακολουθοῦν, πού ἐντοπίζονται κυρίως στὸν χώρο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγεται ὁ βίος τοῦ Ἁγίου Ὑπάτιου, Ἁγίου κατεχομένου ἀπὸ τὴν Φρυγίαν, ὁ ὅστις κατὰ τὰ ἐτὴ 366-446. Τὸν βίον συνέγραψε ὁ μαθητὴς του Κελλίνικος καὶ παραδίδεται ἀπὸ κώδικες τοῦ 10ου αἰ. κ.ἐξ. Κατὰ τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ βίου, ὅταν ὁ Ἁγιος Ὑπάτιος καὶ ἡ συνοδεία του, κατευθυνόμενοι σὲ ἓνα μοναστήρι, ἐβασαν στὴν Θράκην, «*ἠγύλισθησαν ἐν ᾧ κατελήφθησαν ὄρει. Ἐν δὲ τῷ ἐνὶ μέρει δασὺ ἦν τὸ ὄρος ἀπὸ τῶν δένδρων, καὶ φοβερὸς ἦν ὁ τόπος ἀπὸ τῶν δαιμόνων ἀνιζομένων*». Τελικὰ «*ἤκουον ψόφους ἐν τοῖς δένδροις φεγγόντων τῶν δαιμόνων*»³⁹.

38. Βλ. Ζαχ. Παπαντωνίου, Τὰ ψηλά βουνὰ (βιβλιόπ. Ἑστίας), σ. 103-104. Στίς σ. 105-108 ποίημα τοῦ Ἱδίου, ἀναφερόμενο στὴν ἴδια παράδοση μὲ τίτλο «Ἡ κατάρα τοῦ πεύκου». Σύντομο ποίημα μὲ ὑπαινιγμὸ στὴν σχετικὴ παράδοση ἔχει συνθέσει καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Χατζόπουλος. Στίς δύο πρῶτες τετράστιχες στροφές του γίνεται λόγος συγκεκριμένα γιὰ τὴν «λυγερὴ Ἀμαδρυάδα» πού «*μαζὶ μὲ τὴ θεοράτη βελανιδιὰ μοῖρα κακὴ τὴν εἴσυρε / στοῦ χάρου τὸ κρεβάτι*» (Κωνσταντῖνου Χατζόπουλου, Τὰ ποίηματα, Ἀθήνα 1992 σ. 118-119 [Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, Ἰδρυμα Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη, φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Γιώργος Βελουδῆς], πρβλ. καὶ Ρένος Ζαμάρου, Ὑπὸ τὴν Βασιλικὴν Ἀρὺν τοῦ Παπαδιαμάντη, Δύο ὑπερρεαλιστικὲς ἐκδοχὲς στὸν Ἑμπερίκιο καὶ στὸν Ἐγγονόπουλο, Γράμματα καὶ τέχνες 72 [1994], σ. 31-34).

39. Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ὑπατίου τοῦ ἐν Ρουφιναναῖς 2, 1 (ἐκδ. G. J. M. Bartelink, Paris 1971, Sources Chrétiennes 177, σ. 76). Τὸ κείμενο ἐκδίδεται κριτικὰ μὲ ἐνδιαφέρουσα εἰσαγωγή καὶ σημειώσεις πού ἀναφέρονται στὸν συγγραφεὴ Καλλίνικο, στὸν χρόνον συνθέσεως τοῦ βίου, στὰ ἀγιολογικὰ του δεδομένα, στὴ γλῶσσα κ.ἀ.π.

Ἡ διατύπωση αὐτὴ τῆς εἰδήσεως, ὅπως γίνεται, εἶναι μᾶλλον ἀόριστη καὶ ἔτσι ἀπολύτως κρινομένη θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηρίξη κανεὶς ὅτι ἀπηχεῖ ἓνα ἐπεισόδιο τῆς παλαιᾶς μάλιστα μοναστικῆς ζωῆς, ὅπου ὁ Ἅγιος κατὰ ἓνα τρόπο σχεδὸν τυπικὸν βρίσκειται συχνὰ ἀντιμέτωπος μὲ τοὺς δαίμονες, τοὺς ὁποίους μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Σταυροῦ καταπολεμεῖ μὲ ἀπόλυτη ἐπιτυχία. Στὸν ἴδιον αὐτὸν βίο παρουσιάζεται πολλὰς φορὰς ἀκόμη ἡ πάλη τοῦ Ἁγίου - Ἐρημίτη μὲ τὸν δαίμονα ἢ τοὺς δαίμονες, τοὺς ὁποίους ἀντιμετωπίζει μὲ ἐπιτυχία. Εἶναι χαρακτηριστικὸς ἐν προκειμένῳ ὁ βίος τοῦ ἄλλου μεγάλου Ἁγίου τῆς Ἐρήμου, τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, τὸν ὅποιον ἐβασάνιζαν οἱ δαίμονες, ποὺ τοὺς ἀντιμετώπιζε ἐπιτυχῶς μὲ τὰ ἴδια πάλιν, ὅπως καὶ ὁ μεταγενέστερός του Ὑπάτιος, μέσα.

Στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ θέματος ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ ἀπὸ πλευρᾶς οὐσίας καὶ ἀπὸ πλευρᾶς τόπου μᾶς εἰσάγει ἓνα ἄλλο χωρίο τοῦ βίου τοῦ Ὑπατίου, ποὺ ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ζῆλον δὲ εἶχε Θεοῦ καὶ πολλοὺς τόπους ἐν τῇ Βιθυνῶν χώρα ἀπὸ πλάνης εἰδωλικῆς ἡμέρωσεν· εἰ που γὰρ ἤκουσεν ὅτι ἢ δένδρον ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον προσκυνοῦσι τινες, ἤρχετο ἐκεῖ εὐθὺς πορεύσασθαι, τὰς ἐκείνων ἀπομαρτύνοντας τοὺς ἐαυτοῦ μαθητὰς καὶ κατακόψας αὐτὸ κατέκαιεν πυρὶ»⁴⁰.

Πολὺ ἀργότερα, τὸν 9ο αἰῶνα, ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος (Κύριλλος), ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο ἀσκητοὺς ἱεραποστολικοὺς τῆς Σλαβίας, ἐπανερχόμενος στὴν Κωνσταντινούπολη παρενέβη ἐνεργητικὰ γιὰ νὰ ἐκρίνωσιν ἀδελφαστρικὲς δεισιδαμονίες τῶν Χριστιανῶν. Οἱ τελευταῖοι στὴν Πανοννία ἀπέρριπταν τιμὲς σὲ μιὰ μεγάλη ἱερὴ βελανιδιά. Ὁ Ἅγιος πέτυχε νὰ πείσῃ τοὺς κατοίκους ὅτι αὐτὸ ἦταν εἰδωλολατρικὸ ἔθιμο καὶ ἦταν ὁ ἴδιος ποὺ κατάφερε τὸ πρῶτο χτύπημα μὲ πέλεκυν στὸ δένδρον, ποὺ κόπηκε⁴¹.

Ἀλλὰ ἐκεῖ ὅπου τὰ πράγματα εἶναι κυριολεκτικῶς ἀποκαλυπτικὰ λόγω τῆς λεπτομερέστατης ἐκθέσεως, μέχρις ἐσχάτων λεπτομερειῶν, τοῦ ἐπεισοδίου μὲ τὸ ἱερὸ δένδρον εἶναι στὸν βίο τοῦ Ἁγίου Νικολάου, Ἀββᾶ τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Σιών (ἀκμάζει τὸν 6ο αἰ.), Ἁγίου πόλεως ποὺ βρισκόταν πλησίον τῶν Μύρων τῆς Λυκίας, ὅπου ἡ λατρεία τοῦ γνωστοῦ μεγάλου Ἁγίου, ἐπισκόπου Μύρων, Νικολάου (4ος αἰ.) ἦταν ἀπὸ νωρὶς ἰδιαίτερα διαδεδομένη.

Ἡ σχέση τῶν δύο ὁμωνύμων Ἀγίων, ποὺ ἔδρασαν στὴν ἴδια μάλιστα περιοχὴ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὴν Λυκία, εἶναι στενωτάτη. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι οὐσιαστικὰ πρόκειται γιὰ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν Ἅγιο, τὸν Ἅγιο Νικόλαο τῶν Μύρων, ἀφοῦ λίγους μόνον αἰῶνες — πρὶν ἀπὸ τὸν 10 αἰ. — μετὰ τὴν ἀκμὴ τοῦ Ἀββᾶ τῆς Σιών ὁ βίος καὶ

40. Ὁ.π., 30, 1 (σ. 200).

41. Βλ. F. Dvornik, Les Slaves. Byzance et Rome au IXe siècle, Paris 1926, σ. 141-142 (Travaux publiés par l'Institut d'études Slaves IV). Πρβλ. Nancy D. Sevcenko, The Life, ὅπως στὴν ἐπόμενη σημ. 42, σ. 93, σημ. 3.

τὰ θαύματα τοῦ τελευταίου, ποὺ εἶχαν μεγάλη ἀπήχηση στὴν ἀγιολογικὴ καὶ ἀγιογραφικὴ παράδοση καὶ τέχνη, ἀποδόθηκαν στὸν πρῶτο, στὸν ἐπίσκοπο τῶν Μύρων, τοῦ ὁποῖου ἡ λατρεία διαδόθηκε εὐρύτατα (ἀπὸ τὸν 9ο αἰ. κ.ἐξ.) σὲ ὁλόκληρο τὸν χριστιανικὸ κόσμο, ἀνατολικὸ καὶ δυτικόν⁴².

Τὸ θέμα τοῦ ἱεροῦ δένδρου, ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει, περιλαμβάνεται κατ' ἀρχὴν καὶ βασικὰ στὴν λεγόμενη Vita Nicolai Sionitae, γραμμένη μετὰ τὸ 564, ἴσως ἀπὸ κάποιον μοναχὸ τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Σιών, καὶ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα, ἀπὸ τὰ ἐκτενέστερα καὶ ἐντυπωσιακώτερα θαύματα ποὺ περιλαμβάνονται στὸν βίο καὶ αὐτὰ εἶναι πολλὰ.

Τὰ κείμενα μὲ τὸ θέμα εἶναι τὰ ἐξῆς, ὅπως τὰ ἐκδίδει καὶ τὰ τιτλοφορεῖ ὁ Anrich:

1. Vita Nicolai Sionitae.

Μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἤλθον τινες προσπίπτοντες τῷ ὁσίῳ Νικολάῳ ἀπὸ τῆς Πλακωμιτῶν κώμης λέγοντες· 'Δούλε τοῦ θεοῦ· ἔστιν ἐν τῷ ἡμετέρῳ κτήματι ξύλον ἱερὸν, ἐφ' ᾧ ἐνοικεῖ πνεῦμα εἰδώλου ἀκαθάρτου· καὶ ἀγανίζει τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν ἄγρον· κατάστρον γὰρ ἔστι καὶ τῇ γῆρᾳ καὶ οὐ ἐπείμμεθα καλῶς διατρέξασθαι ἐξ αὐτοῦ. παρακληθεῖσα αὐτῇ ἡ ὁμὸν ὁσότης ἀνέστη παραγενέσθαι σὺν ἡμῖν καὶ ἐκκοῦναι αὐτό, ὅπως ὁ φιλόνθρωπος θεὸς διὰ τῶν εὐχῶν σου ἀποδιώξῃ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα τὸ ἐνοικοῦν ἐν αὐτῷ τῷ ξύλῳ, καὶ εἰρηνεύσαντες ἀνεσιν λάβῃ ὁ ἀγρὸς σὺν τῇ χώρᾳ'.

Παρακληθεῖς δὲ ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος πλείστα παρὰ τῶν οἰκούντων τὴν Πλακωμιτῶν κώμην, προσευξάμενος ἐπέστη τῷ τόπῳ, οὗ ἦν τὸ ξύλον ἐστῶτα. ἰδὼν δὲ ὁ ὁσιος Νικόλαος τὸ ξύλον λέγει· 'Τοῦτό ἐστιν τὸ ἱερὸν ξύλον,' ἀποκριθέντες δὲ οἱ ἄνδρες τοῦ προλεχθέντος ἀγροῦ λέγουσιν αὐτῷ· 'Ναί, κύριε.' καὶ λέγει ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος· 'Τί ἐστιν ἡ κοπὰς ἡ οὖσα ἐν τῷ ξύλῳ,' λέγουσιν αὐτῷ οἱ 'Τις τῶν ἀρχαίων ἤλθεν κόψαι τὸ ξύλον μετὰ δύο ἀξινῶν καὶ ἐνὸς πέλυκος. καὶ ὡς ἤρξατο κό-

42. Γιὰ τὰ θέματα σχέσεων τῶν Ἀγίων κ.ἀ. βλ. ἐπιλεκτικά: Nancy P. Sevcenko, The life of Saint Nicholas in byzantine art, Torino 1983, σ. 18-24 (διδασκ. διατριβή), ὅπου στίς ὑποσημειώσεις καὶ ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία. Ihor Sevcenko - Nancy Patterson Sevcenko, The life of Saint Nicholas of Sion, Text and Translation by... Brookline Massachussets, 1984, σ. 11-19 (στὴν σελ. 19 καὶ σχετικὴ πάλιν βιβλιογραφία). Στὴ σ. 20 κ.ἐξ. ἐκδίδεται τὸ κείμενο τῆς Vita Sionita μόνον. Gustav Anrich, Hagios Nikolaos, Der heilige Nikolaos in der griechischen Kirche, Texte und Untersuchungen I, die Texte, Leipzig-Berlin 1913, II, Prolegomena, Untersuchungen, Indices, Leipzig-Berlin 1917. Στὸ ἔργο αὐτό, ποὺ εἶναι θεμελιώδες, δημοσιεύονται χριτικῶς πλὴν τῆς Vita Sionita καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, ὅπως θὰ δοῦμε, σχετικὰ μὲ τὸν βίο καὶ τὴν πολιτεία τοῦ Ἀγίου Νικολάου κείμενα.

πειν αὐτό, τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξήρπασεν τὰ ξίφη καὶ ἐψόφισεν τὸν ἄνθρωπον, ὡς καὶ τὴν ταφὴν αὐτοῦ εὐρεθῆναι πρὸς τὴν ῥίζαν τοῦ δένδρου. προσευξάμενος δὲ ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος, παρεστῶτων πλήθος ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν καὶ παιδιῶν ὥσεϊ τριακοσίῳ ἐπὶ τὸ θεωρῆσαι τὴν τοῦ θεοῦ δημιουργίαν — οὐ γὰρ ἐπέιθοντο πάντες, ὅτι τοιοῦτον ξύλον ἱερὸν ὑπάρχοντα μέλλει κόπτεσθαι —, τότε ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος, κλίνας τὰ γόνατα, προσηύξατο ἐπὶ ὥρας δύο. καὶ ἀναστὰς ἐπέτρεψεν τοῖς συμπαρεστῶσιν ἀνδράσι λέγων· Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἁγίας Σιών, δεῦτε, ἐπιχειρήσατε κόπτειν αὐτό.

Τρόμος δὲ ἔλαβεν πάντας τοὺς παρεστῶτας τῷ ὅσιῳ Νικολάῳ, ὡς μὴδὲ θεωρεῖν τολμῆσαι τὸ ξύλον. τότε ἔφη ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος· Ἄδτε μοι τὸ ξίφος, κἀγὼ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου μου κόπτω αὐτό. λαβόμενος δὲ τὸ ξίφος ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος καὶ σφραγίσας, ἔδωκεν τῷ ἱερῷ ξύλῳ πληγὰς ἑπτὰ. ἰδόντα δὲ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα, ὅτι τὴν τοῦ θεοῦ ἐξουσίαν ἔχει ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος, πληγέντος τοῦ ξύλου ὑπὸ τῶν ὁσίων αὐτοῦ χειρῶν, ἀνέκραγεν τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα λέγοντα· Ὅδαί μοι, ὅτι τὴν τσαυτήν αἰῶσιν ἐν τῇ κατωτέρᾳ μου ἐθέμην ἐν τῷ ξύλῳ τούτῳ τῆς κυπαρίσσου, μὴδέποτε ὑπὸ τινος σκισθῆναι, καὶ τὸν ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος φηγαδέει με, ὡς μηκέτι ὀφθῆναι με ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ. οὐ μόνον γὰρ ὅτι ἐκ τῆς παρῳκίας τοῦ ἐμοῦ ἀνέστη ἐξουσίαν με ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μεθῳκων τῆς Πύκας ἐπὶ τῇ ἁγίᾳ Σιών διώκει με. τελειομένης δὲ τῆς ἐκείνης τοῦ τοιοῦτον ἱεροῦ ξύλου, λέγει ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος· Συνάχθητε πάντες ὁμοθυμαδὸν κατὰ τοῦ Ἀνάβου ἐπὶ ἄρκτον. συνορᾶτο γὰρ ἡ πτώσις τοῦ ἱεροῦ ξύλου ἐπὶ δυσμάς. τὸ δὲ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐνόμιζεν ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ ἐκφοβεῖν τὸν ὄχλον. καὶ ἔνευσεν τὸ ξύλον κατὰ ἄρκτον ἐπὶ τοῦ Ἀνάβου, ὅπου ἴστατο ὁ ὄχλος θεωρῶν, ὡς πάντας φοβηθέντας κρᾶζειν, μιᾷ τῇ φωνῇ λέγοντας· Δούλε τοῦ θεοῦ, τὸ ξύλον ἐπάνωθεν ἡμῶν ὥρμησεν, καὶ ἀπολλύμεθα. ὁ δὲ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος, σφραγίσας τὸ ξύλον καὶ ἀντιβὰς ταῖς δύο χερσίν, λέγει τῷ ἱερῷ ξύλῳ· Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου μου Ἰησοῦ Χριστοῦ κελεύω σοι ὑπόστρεψον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ὑπαγε, ὅπου ὤρισέν σοι ὁ θεός. θελήματι δὲ τοῦ θεοῦ εὐθὺς ἀνέκαμψεν τὸ ξύλον καὶ ὥρμησεν ἐπὶ δυσμάς, ὅπου ἡ πτώσις αὐτοῦ ἐγένετο. ἀπὸ δὲ τῆς ὥρας ἐκείνης οὐκέτι ὤφθη τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐν τοῖς ὁρίοις ἐκείνοις. καὶ ἐδόξασαν τὸν θεὸν πάντες λέγοντες· Εἰς θεός, ὁ δώσας ἐξουσίαν τῷ δούλῳ αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων.

Κοπέντος δὲ τοῦ ἱεροῦ ξύλου, ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ ἐδήλωσεν ἐν τῇ Μυρέᾳ μητροπόλει ἐπὶ τὸ εὐρεῖν τεχνίτας καὶ προσθῆναι τὸ ξύλον. ἀκούσαντες δὲ οἱ τεχνῖται τὸ μέγεθος τοῦ ξύλου, ὅτι οὐ μόνον τὸ πάχος ἔσχεν ἡ τομὴ αὐτοῦ πηχῶν τριῶν ἡμίσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ ὕψος πηχῶν τεσσαράκοντα, ἐδειλίασαν [λέγοντες] ὅτι Ὅκ ἂν περιγίνεσθαι [ἰσχύνομεν] τοῦ τοιούτου ξύλου. ἐδήλωσεν δὲ ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος

εὐρίσκεισθαι κατὰ πᾶσαν πόλιν τεχνίτας. καὶ μὴ εὐρηκώς, ἡταγκάσθη δηλῶσαι ἐν τῇ Καραβιωτῶν κώμῃ. καὶ εὐρέθησαν τεχνῖται ὀνόματα πέντε, καὶ τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει καὶ ταῖς εὐχαῖς τοῦ ὁσίου Νικολάου τὴν πρισμὴν τοῦ ξύλου ἐποιήσαντο. ἰδοῦσα δὲ πᾶσα ἡ περιχώρος τῆς Ἀρνεατῶν καὶ Μυρεῶν ἐνορίας, ὅτι διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ ὁσίου Νικολάου ἐπρίσθη τὸ ξύλον, ἤρχοντο ἐξ εὐχῆς σύρειν αὐτό, συρθεὶν δὲ ἦλθε ἐν τῷ ἁγίῳ καὶ ἐνδόξῳ οἴκῳ τῆς ἁγίας Σιών. καὶ πάντες ἐδόξαζον τὸν θεόν, τὸν δώσαντα τοιαύτην ἐξουσίαν τῷ δούλῳ αὐτοῦ Νικολάῳ⁴³.

2. Vita Lycio-Alexandrina.

«ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος... εἶπεν πρὸς πάντα τὸν λαὸν ὅτι· "὘ν τινὶ τόπῳ θέλω οἰκοδομῆσαι τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σιών, καὶ κελεύω τοῦ ἐλθεῖν τεχνίτας πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ." καὶ ἀνῆλθεν ἐν τῷ ὄρει, ἔνθα τὸ φῶς ἐθεάσατο. ἄγγελος γὰρ κυρίου ἐκαθέζετο ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ· ἔφαιεν γὰρ τὸ ὄρος διὰ παντός καὶ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ:

Ἐζήτησαν ξύλον οἱ τεχνῖται τὸ βαστάσαι τὴν σκευὴν τοῦ ναοῦ, καὶ οὐχ εὗρισκον τοιοῦτον ξύλον. καὶ ἐλθόντες αὐτοὶ ἐπὶ τὸν ἄγιον, λέγουσιν πρὸς τὸν ἅγιον· 'Δούλε τοῦ θεοῦ, ἐν τῷ τόπῳ ἡμῶν ἐστὶν ξύλον ἰσχυρὸν καὶ ἀσπίον τῇ ἰδέᾳ πρόθεον, καὶ κατοικεῖ ἐν αὐτῷ πνεῦμα ποιητῶν. καὶ εἰ τις ὅν ἐπιλήθῃ ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ, καὶ τε ἀνθρώπος καὶ κτῆνος, ἀναιρεῖται ὑπὸ τοῦ ἀκαθάρτου πνεύματος· καὶ ἐστὶν ὁ τόπος ἀβαστος.' καὶ ἀκούσας ὁ ἅγιος ταῦτα, κελεύει τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτοῦ κροῦσαι τὸν κύρικα τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπισυναχθῆναι τὸν λαόν. καὶ κελεύει ἄραι λιτὴν καὶ ἐπελεθεῖν μετὰ πάντων, ἕνθα ἴστατο τὸ ἱερὸν ξύλον. ἀνῆλθεν πολὺ πλῆθος, ἰδεῖν τὸ γεγονός. καὶ προσελθὼν πᾶς ὁ λαὸς ἔγγιστα τοῦ ξύλου ὡς ἀπὸ διαστήματος ἑνός, οὐδεὶς ἐτόλμα προσεγγίσει αὐτῷ· ἐφοβοῦντο γάρ πάντες τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα. καὶ ποιήσας ὁ ἅγιος τὴν ἐν Χριστῷ σφραγίδα καὶ λαβὼν πέλεκα, εἰσηλθεν μόνος ἐπὶ τὸ δένδρον. καὶ θεωρήσας τὴν πληγὴν, εἶδεν πληγὰς τρεῖς ἐν αὐτῷ. καὶ ἠρώτησεν· 'Τί ἐστὶν αἱ πληγαί, ἃς ἔχει ἐπὶ τὴν ῥίζαν;' καὶ εἶπον πρὸς τὸν ἅγιον ὅτι 'Τις τῶν ἀρχαίων ἠθέλησεν ἐκκόψαι αὐτό. καὶ δώσας πληγὰς τρεῖς, ἀνῆρέθη ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀκαθάρτου· καὶ ἴδε, ὁ τάφος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ῥίζαν τοῦ δένδρου.' καὶ ποιήσας εὐχὴν ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ καὶ λαβὼν τὸν πέλεκα εἶπεν· 'Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.' καὶ οὕτως εἰπὼν, ἔδωκεν ἐν τῷ ξύλῳ πληγὰς τρεῖς τὰς τεμνοῦσας· καὶ ἴστατο πᾶς ὁ λαὸς θεωρῶν. κελεύει ὁ ἅγιος τρεῖς ἄνδρας, καὶ ἤρξαντο ἐκκόπτειν τὸ ξύλον. καὶ γενομένης τῆς ἀποτομῆς τοῦ ξύλου ἐπ' ἀνατολῶν, ἕνθα οἱ ἄνδρες ἴσαντο, καὶ ἰδόντες οἱ ἄνδρες, ἀνέκραξαν μίαν φωνήν, καὶ λέγοντες· 'Δούλε τοῦ θεοῦ, βοήθη

σον ἡμῖν.' καὶ ἀναστὰς καὶ σφραγίσας τὸ ξύλον, ἐγένετο ἡ πτώσις αὐτοῦ ἐπὶ δύσιν. καὶ ἐξῆλθεν τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἀπὸ τοῦ ξύλου καὶ εἶπεν· 'Νικόλαε, διώκεις με ἀπὸ τῆς κατοικίας μου. ποιήσῃς σε ἔχω καὶ εἰς ἑτέρας πόλεις εἰσελθεῖν.' καὶ ἀκούσαντες πάντες τῆς τοῦ δαίμονος φωνῆς, ἐθαύμασαν καὶ ἔλεγον πρὸς ἑαυτούς· 'Οὐδέποτε εἶδομεν τοιαύτην χάριν'.

Καὶ κατελθὼν ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Νικόλαος ἐπὶ τὴν Μυρέων μητρόπολιν, ἐκέλευσεν τέκτονας ἀπελθεῖν καὶ πορθῆσαι τὸ ἱερὸν ξύλον. καὶ τῶν τεχνιτῶν (ἀπελθόντων) καὶ ἀπαρτισθέντος τοῦ ἱεροῦ ξύλου τοῦ κομισθῆναι, καὶ ἐκέλευσεν ὁ ἅγιος ἀνελθεῖν δεκάδας πέντε τοῦ ἀγαγεῖν τὸ ἱερὸν ξύλον. οὐκ ἠδυνήθησαν κινησαὶ αὐτό. καὶ κατῆλθον οἱ ἄνδρες ἄπρακτοι καὶ λέγουσιν τῷ ἁγίῳ ὅτι· 'Ἡμεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν κινησαὶ τὸ ἱερὸν ξύλον.' καὶ κελεύει ὁ ἅγιος ἔρχεσθαι χαμούλκια καὶ ἀπελθεῖν ἄνδρας ἑκατόν. καὶ ἤνεγκαν τὰ χαμούλκια ἐπὶ τὸ ἱερὸν ξύλον πρὸς τὸ ἀνατεῖναι αὐτό. καὶ οὕτως μὴ δυνηθέντων ἀγάγει αὐτό, ἐδήλωσαν τῷ ἁγίῳ ὅτι· 'Τὸ ξύλον οὐχ ὑπήκουσεν ἡμῖν πρὸς τὸ κινηθῆναι.' καὶ κελεύει ὁ ἅγιος κρούσαι τὸν κύρικα τῆς ἐκκλησίας καὶ συναχθῆναι πάντας τοὺς κληρικοὺς, μετὰ αὐτοῦ ἀπελθεῖν ἐν τῷ ἱερῷ ξύλῳ. ὁ δὲ προσηύξατο. καὶ ποιήσας ἑκτενὴν, ἐκέλευσεν ἀνατεῖναι τὸ ἱερὸν ξύλον. καὶ κρατήσας αὐτὸ ὁ ἅγιος μόκος μετὰ σχοινίων, ἔστυρε τὸ ξύλον διατεταγμένον, καὶ κελεύει τοὺς ἄνδρας ἀγαγεῖν τὸ ξύλον εἰς τὴν ἀγίαν Σιών⁴⁴.

3. Θαῦμα γενόμενον παρὰ τοῦ ἐν ἀγίῳ πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεράρχου καὶ θαυματουργοῦ Νικολάου περὶ τοῦ δένδρου.

Ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει πορευομένον (ἐνν. τοῦ Νικολάου) εὐχῆς χάριν, παρεγένετο πλησίον τῆς Ἀντιοχείας ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀγαρηνῶν τῇ λεγομένῃ Γάδρηα. καὶ ἴσται ο ἐν αὐτῇ δένδρον παμμεγεθέστατον πάνν, ὥστε μὴ εὐρίσκεισθαι τοιοῦτον ἐπὶ τῆς γῆς. εἰσῆλθεν δὲ δαίμων πονηρὸς καὶ ἀκάθαρτος καὶ ἐφώλευσεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ δένδρου, ἀποσταλεῖς ὑπὸ τοῦ διαβόλου πρὸς πειρασμὸν τῶν ἀνθρώπων. ὅπου γὰρ ἔβλεπεν ὁ δαίμων, οὐδεὶς προέκοπτεν. ὅσοι δὲ ἐπλησίαζον τῷ τόπῳ ἐκεῖνῳ, οἱ μὲν εἰς λῆρος περιέπιπτον, οἱ δὲ ἐτυφλοῦντο, καὶ πᾶν πάθος καὶ ἀρρωστία αὐτοῖς περιέπιπτεν· ὁμοίως καὶ τὰ κτήνη ἐτελεύτων. πολλῶν τε χρόνων νηστείας καὶ προσευχὰς γινόμενων καὶ ἑκτενὰς ἀκαταπαύστους πρὸς τὸν θεόν, οὐδὲν ὠφέλουν. πολλάκις δὲ δοκιμάσαντες ἐκκόψαι τὸ δένδρον, οὐκ ἴσχον· ἀλλ' ἐξήρχοντο βολίδες ξύλων καὶ ἀπέκτεινον τοὺς ἀνθρώπους· οὐδεὶς δὲ τὸ λοιπὸν ἐτόλμα πλησιάσαι αὐτῷ. πολλῶν τε χρόνων πειραζομένων ἐκεῖσε, οὐκ ἴσχυν τι διαπράξασθαι, ἀλλὰ καταλιπόντες τὰ ἴδια ἀνεχώρουν. ὥς δὲ ἤκουσαν τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ ἑμαθον, ὅτι ἐκεῖσε παρε-

γένετο, ἤλθον πρὸς αὐτὸν πλήθθι ἄπειρα ἐκ τῶν πειραζομένων ὥσει χιλιάδες δεκαπέντε. καὶ γονυπετοῦντες μετὰ δακρύων ἔλεγον· "Ἐλέησον ἡμᾶς, ἅγιε Νικόλαε, ὅτι κακῶς ἀπολώμεθα ὑπὸ τοῦ πονηροῦ δαίμονος. ἐλέησον ἡμᾶς, ἅγιε Νικόλαε. ἶδε τὰ δάκρυα, καὶ ἀντιλαβοῦ ἡμῶν, καὶ μὴ καταισχύνης ἡμᾶς ἀπὸ τῆς προσδοκίας ἡμῶν. μὴ μνησθῆς τῶν ἡμῶν ἀνομιῶν, ὃ πάντα συγχωρῶν." ταῦτα τοῦ λαοῦ ἐπιβοῶντος καὶ ἄλλα πλεῖστα, λέγει αὐτοῖς ὁ ἅγιος Νικόλαος· "Πιστεῦετε, ὅτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι;" οἱ δὲ ἐξ ἐνὸς στόματος εἶπον· "Ναί, ἅγιε Νικόλαε· πάντα δύνασαι διὰ τῆς δοθείσης σοι χάριτος παρὰ τῷ θεῷ."

Τότε ὁ ἅγιος Νικόλαος ποιήσας πεννυχίδα καὶ τὰς εὐχάς, ἐξηλθεν σὺν τῷ ὄχλῳ οὗτος μόνος. καὶ ὁ δαίμων, γνούς, ὅτι παράγει ἰδεῖν, καλέσας ὁμοίους αὐτοῦ ἑκατὸν πεντήκοντα εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, πρὸς παράταξιν ἔστη. ὁ δὲ ἅγιος Νικόλαος, πλησιάσας τὸν τόπον, ἤρξατο ψάλλειν μετὰ δακρύων· «Ἀναστήτω ὁ θεός, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ· καὶ φηγέτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ οἱ μισοῦντες αὐτόν», καὶ τὰ ἔξης. καὶ λέγει ὁ ἅγιος Νικόλαος τοῖς νεωτέροις· "Λάβετε ξίφη καὶ κόψετε τὸ δένδρον." οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα πλησιάσαι αὐτῷ, καὶ ὁ "Ἅγιος Νικόλαος, λαβὼν τὸ ξίφος, ἀπῆλθεν εἰς τὸ δένδρον, καὶ ἔδοξεν αὐτῷ τμήμας τρεῖς, καὶ εἶπεν· "Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐκκόψετε τὸ δένδρον" καὶ εἰσῆλθον ἄνθρωποι ἑξήκοντα, καὶ πλείους γυνεὲς, καὶ ἐκποδίζοντες αὐτὸν εἰσῆλθον. καὶ διέκοψαν αὐτό, κρατήσας ὁ δαίμων τὸ δένδρον μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ, ἐσῆκωσεν αὐτό εἰς ὕψος, καὶ ἀπέλυσεν ἐπάνω τοῦ ὄχλου. καὶ ἰδὼν ὁ λαὸς τὸ δένδρον ἐρχόμενον, τοῦ ἀποκτεῖναι αὐτούς, ἐβόησαν πρὸς τὸν ἅγιον λέγοντες· "Ἄγιε τοῦ θεοῦ Νικόλαε, βοήθει ἡμᾶς." ὁ δὲ ἅγιος Νικόλαος, δραμὼν καὶ ὑψώσας τὰς χεῖρας, τῇ συνεργείᾳ καὶ δυνάμει τοῦ θεοῦ ἐδέξατο τὸ δένδρον καὶ ἐβάστασεν αὐτό. καὶ ἐπεριπάτησε βαστάζων αὐτὸ βήματα δώδεκα, καὶ ἔρριπεν αὐτὸ ἐπὶ τὴν γῆν. ὃ τῶν παραδόξων θαυμάτων. τίς ἀκούσας ταῦτα οὐκ ἐκπλαγῇ; οὐ φρίξει τὴν φοβερὰν δύναμιν τοῦ ἁγίου Νικολάου; ἰδὼν δὲ ὁ λαὸς τὸ φρικτὸν μυστήριον, μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδόξαζον τὸν θεὸν καὶ προσεκύκλουν τὸν ἅγιον Νικόλαον.

Ὁ δὲ δαίμων καὶ οἱ σὺν αὐτῷ εἰς φυγὴν ἐτράπησαν. δραμὼν δὲ ὁ ἅγιος Νικόλαος καὶ φθάσας τὸν δαίμονα ἔφη· "Ἐκδεξαι, ἀκάθαρτε," καὶ ποιήσας τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ ἐκράτησεν αὐτόν. ὁ δὲ δαίμων ἀπέρρηξε φωνήν, ὥστε τὸν τόπον σαλευθῆναι, καὶ εἶπεν· "Νικόλαε, ὀρκίζω σε τὸν παρασχόντα σοι τὴν τοιαύτην δύναμιν, μὴ ἀδικήσης με· καὶ μὰ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ, οὐ μὴ εἰσέλθω πλεῖον εἰς τὴν οἰκίαν γῆν." καὶ ὁ ἅγιος Νικόλαος εἶπεν· "Μὰ τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκ τῶν χειρῶν μου, ἕως οὗ ἐλέγξω καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀνομίας σου, καὶ ὁμολογήσας μοι, τίς ὁ ἀποστείλας σε καὶ τί τὰ κατὰ σέ." ὁ δὲ δαίμων ἔφη...·

Καὶ εἶπεν πρὸς τοὺς ὄχλους· "Ἄρτι ὑμῖν κελεύω, τοῦ ποιῆσαι ἐκκλησίαν ἐν τῷ

τόπω ἐκείνῳ, οὗ ἴστατο τὸ δένδρον. καὶ τὸ δένδρον κατακόψατε, καὶ ποιήσατε ἐξ αὐτοῦ πάντα, ὅσα χρῆζει ὁ ναός, ἀπὸ τε ξύλων καὶ σανίδων.* καὶ ἔκοψαν τὸ δένδρον εἰς ὅκτω ἀνὰ πηγῶν δώδεκα. καὶ γινώσκετε, ἀγαπητοί, ὅτι τὸ τοσοῦτον μέγεθος τοῦ δένδρου καὶ τὸ τηλικούτον βάρος ὡς φύλλον ἐπίστατο ἐν ταῖς χερσὶν τοῦ ἁγίου Νικολάου, τῇ χάριτι καὶ δυνάμει τοῦ Χριστοῦ. καὶ ὑποδόμησαν τὴν ἐκκλησίαν, καὶ εὐλόγησεν τὸν τόπον καὶ τὸν λαὸν ὁ ἅγιος Νικόλαος, καὶ εἶπεν· Ὑποστρέψατε ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν μὴ φοβεῖσθε· καὶ πιστεύσατε εἰς τὸν θεόν, καὶ οὐκ ἄφηται ὑμᾶς κακόν*. καὶ καταλείπων αὐτοὺς ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν. καὶ προσκυνήσας πάντας τοὺς ἁγίους τόπους, ἐπέστρεφεν εἰς τὴν Μυρέαν μητρόπολιν. καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐξῆλθεν ἡ φήμη αὐτοῦ εἰς ἅπασαν τὴν γῆν ἐκείνην. καὶ ἐκάλεσαν τὸν ναὸν ἐκεῖνον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Νικολάου. καὶ ἐγένετο χαρὰ μεγάλη καὶ ἀγαλλίασις ἐν ἐκείνῳ τῷ χωρίῳ Γαδήρων⁴⁵.

4. Ἐγκώμιον Νεοφύτου.

Κώμη τίς ἐστι Πλακωμιτῶν καλουμένη ἐν τῇ Λυκῶν ἐπαρχίᾳ. ἐξ ἧς τῶν οἰκητόρων οἱ πρόκριτοι προσφοιτῶσι τῷ ἁγίῳ δαίμονι· τινὸς μυσσοῦ ἐκτραγωδοῦντες ἀπύρουν, ὅτι Ἰκταρίσσης* φησι, Ἰσχυροῦς κατέστηκεν ἐν τῇ πειρασμῶν ἡμῶν ἥτις καὶ ἔπειθ' διὰ τὸ μέγεθος ἐπικέκληται, ἣν καὶ πονηρὸν ἐρασθεὶς δαίμονιον φέκῃεν ἐν αὐτῇ. ἐξ οὗ καὶ πολλὰ καθ' ἐκάστην πόλιν ἔχεται ἰσχυρὰ ἀνθρώπων τε καὶ κτηνῶν, καὶ οὐδεὶς λοιπὸν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ προσπελάσκει τελμῆ, καὶ ποτέ τις, κατ' ἐκείνης τῆς κυπαρίσσου κατατολμήσας τομὴν διὰ τῆς ἀξίνης αὐτοῦ, ὑπὸ τοῦ δαίμονος θανατοῦται. καὶ δεόμεθ' αὐτοῦ, δοῦλε τοῦ θεοῦ, βοήθησαι ἡμῖν δεινῶς κινδυνεύουσιν.* ἐπικαμφθεὶς δὲ ὁ δίκαιος τῇ παρακλήσει τοῦ λαοῦ, συνοδεύει αὐτοῖς, ἐφειστήκει τῷ τόπῳ, ἐκπλήττεται τῷ μεγέθει τοῦ ξύλου. κλίνας δὲ γόνατα καὶ ἱκανῶς προσενεχόμενος καὶ ἀναστάς, ἐπιτρέπει τὸν λαὸν πρὸς τὴν τοῦ ξύλου τομὴν. μηδενὸς δὲ τοῦτο κατατολμῶντος, λαμβάνει αὐτὸς τὴν ἀξίνην, καὶ πλήξας ἐπτάκις τὸ ξύλον ἐκλινε τοῦ πεσεῖν. ἐνέργεια δὲ τοῦ ἐπιχωριάζοντος δαίμονος πρὸς ἀναίρεσιν ἔσπενδε τοῦ λαοῦ, καὶ καταλείψας τὰ ἐξ εὐθείας κατωφερῇ μέρη, πρὸς τὰ ἀνωφερῇ καὶ τὸν λαὸν τὴν ὁρμὴν ἐποιεῖτο τῆς πτώσεως. ὁ δὲ ἅγιος, τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον πεποιηκῶς καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα κεκληκῶς καὶ ἀμφοτέραις χερσὶ τούτῳ προσπελαχίσας, ἀπέρριψε πρὸς τὸ κάτω. ὁλολύξαν δὲ τὸ δαιμόνιον Ὁσαί μοι*, ἔλεγεν, ἄνθρωπε, οἷας με χρονίον ἀναπαύσεως ἀπεστέρησας, καὶ οὐκ οἶδα, ποῦ πρὸς ἀνάπαυσιν ἀπελεύσομαι*. καὶ ὁ ἅγιος Ἐπιτιμήσαι σε ὁ κύριος* ἔλεγεν, ἵνα μὴ ἐν ὅλῃ τῇ περιχώρῳ Λυκίας ἐνοικῆσαι κατατολμήσης ποτέ.* καὶ οὕτως τοῦ πονηροῦ ἐκεῖνον δαίμονος ἐκδιωχθέντος, μεταστέλλεται ὁ ἅγιος

45. Anrich, ὁ.π., σ. 333-336.

πάντας τούς τέκτονες ἀπάσης τῆς περιχώρου. οἱ καὶ καταπλαγέντες τῷ μεγέθει τοῦ ξύλου καὶ πρίσαι τοῦτο μὴ ἱκανῶς ἔχοντες, μεταστέλλονται καὶ ἕτεροι πέντε τεχνῖται ἐκ τῆς τῶν Καραβιοτῶν καλουμένης χώρας. μηχανῇ δὲ πολλῇ χρησάμενοι καὶ κόπῳ πολλῷ, ἐπρίσαν αὐτό, πῆχεων τριῶν ἡμισυ ἔχον τὸ εὖρος, τεσσαράκοντα δὲ τὸ μήκος. τὸ δὲ πλῆθος τῶν σανίδων ἐν τῇ ῥηθείᾳ διεκομίσθη τῆς ἀγίας Σιών τῇ τοῦ μεγάλου μονῇ, καὶ τό ποτε μιὰρὸν διὰ τοῦ δαίμονος γίνεται ἱερὸν διὰ τοῦ ἱεροῦ Νικολάου⁴⁶.

Καὶ ἀπὸ τὴν πρόχειρη ἀκόμη ἐπισκόπηση τῶν παραπάνω τεσσάρων κειμένων φαίνεται ὅτι ἡ μεταξὺ των σχέση εἶναι ἀπὸ ἄμεση μέχρι ἔμμεση. Πράγματι ἡ Vita Lycio-Alexandrina καὶ τὸ Θαῦμα στὸ σύνολό των ἀποτελοῦν διασκευὲς τῆς Vita Nicolai Sionitae (Bearbeitungen und Verarbeitungen der Vita Nicolai Sionitae θεωρεῖ τὰ κείμενα αὐτὰ ὁ Anrich), ἐνῶ στὸ σύνολό των πάλιν καὶ τὸ 'Εγκώμιον Νεοφύτου, ποὺ ἔχει γραφῇ πολὺ ἀργότερα, τὸν 12ο αἰ., ἀπὸ τὸν Κύπριο μοναχὸ Νεόφυτο τὸν 'Εγκλειστο καὶ ἔχει ὡς πρότυπα διάφορες πηγές, ὡς πρὸς τὸ ἐπεισόδιον μὲ τὸ ἱερὸ δένδρον ἀνάγεται τελικὰ στὴν Vita Nicolai Sionitae⁴⁷.

Γενικὰ καὶ τὰ ἐπεισόδια τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων εἶναι οὐσιαστικὰ δημώδεις παραδόσεις πολὺ μάλιστα προσφιλεῖς στὰ λαϊκά στρώματα καὶ εὐρύτερα πολὺ ἐντυπωσιακές.

Τὸ τελευταῖον φαίνεται σαφῶς ἐκτὸς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης καὶ τέλην εἶτε προ-
 κείται γιὰ τοιοχογραφίες εἴτε πρόκειται γιὰ σονητικές εἰκόνες. Τὸ θέμα ἔχει ἐρευνή-
 σει ἐξαντλητικὰ καὶ ἐμπεριστατωμένα ἡ Nancy Sevcenko στὴν παραπάνω μνημο-
 νευθεῖσα διδακτορικὴ τῆς διατριβῇ καὶ ἔχει δείξει ὅτι ἡ εἰκονογραφικὴ παράσταση
 τοῦ 'Αγίου Νικολάου μὲ τὸ θέμα τῆς κοπῆς τοῦ δένδρου, ποὺ στηρίζεται στὰ παρα-
 πάνω ἀγιολογικὰ κείμενα — μὲ σημαντικώτερο καὶ πρῶτο τὴν Vita Nicolai Sioni-
 tae— εἶναι διαδεδομένη στὸν ἑλληνικὸ καὶ τὸν εὐρύτερο χριστιανικὸ βαλκανικὸ χῶ-
 ρο. Εἶναι χαρακτηριστικὲς οἱ συνήθως ἀνορθόγραφες ἐπιγραφές τῶν εἰκόνων, ποὺ
 διευκρίνιζαν τίς παραστάσεις, ὅπως «Ὁ "Ἄγιος διώκων" τοὺς δαίμονας ἐκ τοῦ δένδρου»
 (εἰκ. Σινᾶ τοῦ IB' αἰ. ἡ παλαιότερη ἀπεικόνιση τοῦ θέματος), «Ὁ "Ἄγιος Νικόλαος
 κόπτον τὸ δένδρον καὶ φυγαδέβον τοὺς δαίμονας», «Ὁ "Ἄγιος καταποντίζει" τοὺς
 δέμονας», «Ὁ "Ἄγιος Νικόλαος κόπτον τὸ δένδρον" ἐνθα ἰκόσιν ἰ δέμονες καὶ ἐκδιό-
 κων αὐτούς» κ.ἄ.⁴⁸

Ἐνὰ ἐπὶ πλέον ἀλλὰ ἐνδιαφέρον στοιχεῖο τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων εἶναι ὅτι

46. Anrich, ὁ.π., σ. 396-397.

47. Anrich II, ὁ.π., σ. 150-151.

48. Nancy P. Sevcenko, ὁ.π., σ. 91-92.

τὸ ἱερὸ (στοιχειωμένο) δένδρο συνδέεται καὶ μὲ τὴν στέγαση τοῦ ναοῦ τῆς Σιών. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀναφέρεται ἢ ὑπονοεῖται, ὅπως εἶδαμε, σὲ ὅλα τὰ παραπάνω ἀγιολογικὰ κείμενα, μὲ ἐνδιαφέρουσες μάλιστα, ἔστω μικρές, παραλλαγές. "Ετσι στὴ Vita Nikolai Sionitae ἀναφέρεται ὅτι ἀφοῦ προηγουμένως, ἔστω καὶ μὲ μεγάλη δυσκολία, λόγω τοῦ μεγέθους του «ἐπρίσθη τὸ ξύλον» «συρθὲν ἦλθεν ἐν τῷ ἁγίῳ καὶ ἐνδόξῳ οἴκῳ τῆς ἁγίας Σιών», προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθῇ προφανῶς γιὰ τὴν στέγασή του. Ἀπολύτως σαφές εἶναι τὸ πρᾶγμα στὴν Vita Lycio-Alexandrina, ὅπου, στὴν ἀρχὴ μάλιστα ὁ ἴδιος ὁ "Ἅγιος Νικόλαος ἀναγγέλλει ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ οἰκοδομήσῃ τὸν ναὸν τῆς "Ἀγίας Σιών, κατόπιν αὐτοῦ «ἐζήτησαν ξύλον οἱ τεχνῖται τὸ βαστάζοντα τὴν σκευὴν τοῦ ναοῦ», ὡς κατὰλληλο δὲ ἐθεώρησαν τὸ ἱερὸ ξύλο, στὸ ὁποῖο ἐνοικοῦσε τὸ πονηρὸ πνεῦμα ποῦ ἔπρεπε προηγουμένως νὰ ἐξουδετερωθῇ. Ἐν συνεχείᾳ ὁ ἴδιος πάλιν ὁ "Ἅγιος «κελεύει τοὺς ἄνδρας, οὔραι τὸ ξύλον εἰς τὴν ἁγίαν Σιών». Στὸ κείμενο αὐτὸ τονίζεται πρωτίστως ἡ ἀνάγκη στεγάσεως τοῦ ναοῦ καὶ κατὰ δεύτερο λόγο τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸ πονηρὸ πνεῦμα. Διαφορετικὴ αἰτιολογία προβάλλεται στὸ Θαῦμα, κατὰ τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ναοῦ "Ἅγιο Νικόλαο τῆς ἐξουδετερώσεως τοῦ δαίμονα τοῦ ξύλου «κελεύει» ὁ ἴδιος «τοῖς ποιῆσαι ἐκκλησίαν ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ, οὗ ἴσταται τὸ δένδρον», προφανῶς γιὰ νὰ τὸν προστατεύῃ καὶ γιὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ «ὡς κληρονομία ὁ ναός, ἀπὸ τῶν ξύλων καὶ σανίδων». Τὰ ὅσα ἐπαναλαμβάνονται καὶ στὸ Ἐγκώμιο Νεοφύτου στὴν ἀναφορά του ὅτι «μηχανὴ δὲ πολλὴ χρησάμενοι καὶ κόπῳ πολλῷ ἐπρίσαν αὐτό... τὸ δὲ πλῆθος τῶν σανίδων ἐν τῇ ῥηθείᾳ διεκομίσθη τῆς ἁγίας Σιών τῇ τοῦ μεγάλου μονῇ», προφανῶς πάλι γιὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ πρακτικὰ γιὰ τὴν οἰκοδόμησίν του.

Τελικὰ ἡ στέγαση τοῦ μοναστηριοῦ ἐξυπηρετεῖται ἀπὸ τὸ ξύλο λόγω μόνο τοῦ μεγέθους του καὶ ὄχι τῆς ιδιότητάς του νὰ εἶναι ἱερὸ (στοιχειωμένο). Ἐδῶ ὑπονοεῖται ὅτι τὸ μοναστήρι ἦταν μεγάλων διαστάσεων καὶ γι' αὐτὸ χρειαζόταν ὑπερμεγέθη κορμὸ δένδρου, προκειμένου ὁ κορμὸς αὐτὸς νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς βασικὴ δοκὸς (ὑποστήριγμα) στηρίζεως τῆς στέγης του, ὅπως πολὺ σαφῶς ἀναφέρεται στὸ χωρίο τῆς Vita Lycio-Alexandrina.

Γιὰ τὸ μοναστήρι αὐτὸ τῆς Σιών πρώτη πηγὴ εἶναι ἡ Vita Nikolai Sionitae μὲ ὅσα στοιχεῖα, ἀόριστα μᾶλλον, ἀναφέρει. Γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ μονὴ αὐτὴ δὲν μπορεῖ μὲ βεβαιότητα νὰ ἐντοπισθῇ οὔτε μὲ ἱστορικὰ οὔτε μὲ ἀρχαιολογικὰ στοιχεῖα καὶ δεδομένα. Ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων ποῦ ἔχουν ἱστορικὸ καὶ ὄχι μυθικὸ χαρακτῆρα ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμε ὅτι ὡς οἰκοδόμημα θὰ ἦταν, λόγω μεγέθους, ἐπιβλητικὸ, ἡ ἀνάγκη δὲ ἐξευρέσεως ἀναλόγου μεγέθους δοκοῦ προκειμένου νὰ ὑποστηριχθῇ ἡ στέγη του ὑπῆρξε κατὰ τὴν Vita Lycio-Alexandrina ἡ ἀφετηρία νὰ ἀναφερθοῦν τὰ περὶ ἱεροῦ δένδρου, τὸ ὁποῖο πάλι γιὰ νὰ εἶναι ἱερὸ ἢ τέλος

πάντων στοιχειωμένο ἔπρεπε ἀπαραίτητα νὰ εἶναι καὶ μεγάλο μεγέθους⁴⁹. Ἡ παράδοση αὐτὴ μεταβάλλεται ἔτσι σέ, ὅς ποῦμε, αἰτιολογικὴ, ἀφοῦ ἡ ἐκπληξὴ καὶ ὁ θαυμασμός τῶν ἐπισκεπτῶν ἀπὸ τὸ ἀσυνήθιστου μεγέθους ξύλο ποὺ κρατοῦσε τὴν «σκευὴν» (σκεπὴν;) τοῦ ναοῦ ὑπῆρξε ἡ αἰτία γιὰ τὸ δημιουργηθῆ ἡ παράδοση. Ἐνὰ δένδρο δηλ. μὲ τόσο μεγάλο κορμὸ δὲν μπορούσε παρὰ νὰ εἶναι δένδρο ἱερὸ (στοιχειωμένο), κατὰ τὴ λαϊκὴ ἀντίληψη. Τὸ δένδρο ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν ιδιότητά του αὐτὴ ἔπειτα ἀπὸ θαυματουργικὴ ἐπέμβαση τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Σιών, ποὺ ταυτίζεται ἀργότερα μὲ τὸν Ἅγιο Νικόλαο τῶν Μύρων τῆς Λυκίας, μιᾶς περιοχῆς δηλ. ποὺ εἶναι γνωστὴ ἀπὸ νωρὶς στὸν χριστιανικὸ κόσμο ἀκριβῶς λόγῳ τῆς διαδόσεως σ' αὐτὴ τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Στοιχεῖα ὅτι ἡ ἐκπληξὴ ἀπὸ τὴν θέα τοῦ ὑπερμεγέθους ξύλου (δοκοῦ) θὰ ἐκέντρισε τὴν φαντασία τῶν ἀπλῶν μάλιστα προσκυνητῶν, ὥστε νὰ δημιουργήσῃ λαϊκὲς παραδόσεις, δὲν ἔχομε, ὑποθέτω, καὶ ἐπειδὴ ἡ μονὴ δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ παραδοθῇ γιὰ μακρὸ χρονικὸ διάστημα πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφή τῆς στὴν θέα τῶν πολλῶν, γιὰ νὰ ἀποτελῇ ἔτσι διαρκὲς ἐρέθισμα τῆς λαϊκῆς φαντασίας καὶ νὰ ἐνισχύῃ τὴ λαϊκὴ μνήμη. Ἄν δημιουργήθηκαν ἀνάλογες αἰτιολογικὲς παραδόσεις, γρήγορα, πιστεύω, θὰ λησμονήθηκαν. Ὅτι πάντως θὰ δημιουργήθηκαν ἀνάλογες παραδόσεις θεωρῶ πιθανόν, συνηθέστερον σὲ μιὰ, προερχομένη ἀπὸ χειρόγραφον τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Ἡ παράδοση αὐτὴ ἀναφέρεται μάλιστα συγκεκριμένα στὸν οἶκο τοῦ Θεοῦ τῆς Ἁγίας Σιών (Ἱερουσαλὴμ) καὶ στὴν ἀνάγκη ὑποστηρίξεως τῆς στέγης του μὲ ξύλο μέγα καὶ ἰσχυρόν, ἄσχετα ἂν τὸ ξύλο αὐτὸ συνδέεται τελικὰ μὲ τὸ ξύλο τοῦ σταυροῦ. Ἡ παράδοση αὐτὴ ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ὅταν ὁ Θεὸς ἠθέλησε νὰ κατασκευάσῃ τὸν οἶκον του, τὴν ἁγίαν Σιών, ἐδώρησεν εἰς τὸν Σολομῶντα δακτυλίδι, τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ὑποτάσῃ τοὺς δαίμονας εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ. Τῇ βοηθείᾳ τῶν δαιμόνων, ὁ Σολομὼν ὕψωσε τὸν ναὸν μέχρι τῆς στέγης. Ἀλλὰ διὰ τὴν στέγασιν αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ διαθέτῃ ξύλον μέγα καὶ ἰσχυρόν, τὸ ὁποῖον ὅμως οὐδαμοῦ ἠδύνατο νὰ εὑρῇ. Ὁ Σολομὼν τότε συνεκέντρωσε τοὺς διαβόλους, οἵτινες τὸν συνεβούλευσαν, ὅτι εἶναι δυνατόν τὸ δένδρον, τὸ ὁποῖον ἀνεπτύχθη ἐκ τοῦ ξύλου, ὅπερ ὁ Μωϋσῆς ἔθεσεν εἰς τὰ ὕδατα τῆς Μερρὰ, νὰ

49. Ὡς σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὶς λαϊκὰς ἀντιλήψεις καὶ ἐκεῖνος ποὺ φρονεῖ μεγάλο φίδι, ὅπως καὶ ἐκεῖνος ποὺ ἐκρίζωνει ἢ κόπτεται μεγάλα καὶ παλαιὰ δένδρα, κινδυνεύει νὰ ἀποθάνῃ «διότι εἶναι τὰ μεγάλα φίδια στοιχειωμένα» (βλ. Γ. Π ο υ λ ά κ η, Κυψέλη ἤτοι συλλογὴ λέξεων, ἀσμάτων, παροιμιῶν κλπ. ἐκ Κρήνης (Τσεσμέ) καὶ τῶν πέριξ, Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος 19 (1884-85), ἐν Κωνσταντινουπόλει 1868, σ. 139).

προσαρμόζεται εἰς τὸ τόξον τοῦ ναοῦ. Οἱ δαίμονες μεταβαίνουν κατὰ διαταγὴν τοῦ Σολομῶντος πρὸς τὰ ἐκεῖ· κόπτουν τὸ δένδρον καὶ ζεύξαντες ὀγδοήκοντα βουβάλους σύρουν αὐτὸ πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ὅταν ὁμως ἔφθασαν εἰς τὸν Ἰορδάνην, τὸ ξύλον γίνεται ἐλαφρότερον ἐπὶ τῆς ὄχθης. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ πλῆθος διασκορπίζεται καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ βασιλεῖος προσπαθοῦν νὰ ἐξαγάγουν τὸ ξύλον ἀπὸ τὴν ὄχθην, τοῦτο ὁμως χάνεται εἰς τὸ ὕδωρ καὶ ἀδυνατοῦν νὰ τὸ εὗρουν. Ὁ Σολομὼν τότε εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀναζητήσῃ ἕτερον ξύλον».

«Πρὸ χιλίων ἐτῶν εὐρίσκετο κάπου ἐν δένδρῳ, τὸ ὁποῖον ἐβλάστησεν ἐκ τῶν δαυλῶν τοῦ Ἀὼτ καὶ τὸ ὁποῖον ἐπροσκυνοῦσε πολλὸς λαός, πιστεῦον, ὅτι ἀπὸ αὐτὸ τὸ δένδρον θὰ γίνῃ ὁ σταυρός, ἐφ' οὗ θὰ σταυρωθῇ ὁ Σωτήρ. Ὁ Σολομὼν διατάσσει νὰ τὸ κόψουν, ἀλλ' ὁ λαὸς δὲν ἐπιτρέπει. — «ὦ, Σολομὼν, δὲν θὰ σοὶ ἐπιτρέψωμεν νὰ κόψῃς τὸ ξύλον αὐτὸ τῆς ζωῆς, διότι ποῦ ἄλλου εἶδε τις τρεῖς δαυλοὺς νὰ βλαστήσουν καὶ νὰ κάμουν μεγάλα θαύματα; πολλοὶ ἐξ ἡμῶν ἀπὸ αὐτὸ τὸ δένδρον εὗρομεν σωτηρίαν, διότι ὁ Χριστὸς θὰ σταυρωθῇ εἰς αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Σολομὼν, κτυπήσας τοὺς περὶ σσοτέρους ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἀνθίσταντο ἐπὶ τῆς θέλησίν του, ἔκοψε καὶ ἐσῆκωσε τὸ ξύλον διὰ τῆς βίας. Ἡ Σίβυλλα, ἀκούσασα περὶ τοῦ θαυμαστοῦ τούτου ξύλου ἤλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα νὰ ἴῃ αὐτὸ καὶ καθίσκηναι ἐπ' αὐτοῦ ἡσθάνθη λαυρὸν ἔγκανμα καὶ ἐξέφρασε: «ὦ καταρραμένον ξύλον!» Ἀκούσας ὁμοῦ οἱ περὶ αὐτοῦ συγκεντρωμένοι ἄνθρωποι ἀνεβόησαν: «ὦ ξύλον, πᾶσι εὐνοησάμενον, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου θὰ σταυρωθῇ ὁ Χριστός!»

«Ὁ Σολομὼν, σηκώσας τὸ ξύλον καὶ μετρήσας αὐτὸ εἰς τὴν στέγην τοῦ ναοῦ, εἶδεν, ὅτι οὔτε αὐτὸ ἦτο κατάλληλον δι' αὐτήν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἄνθρωπός τις ἐργαζόμενος εἰς τὴν ὄχθην τοῦ Ἰορδάνου ἔχασε τὸν πέλεκυν αὐτοῦ εἰς τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ. Ἀναζητήσας αὐτόν, τὸν εὗρεν ἐσφηνωμένον εἰς ξύλον, ὅπερ εὐρίσκετο εἰς τὸ βῆθος τοῦ ποταμοῦ. Ὁ Σολομὼν, μαθὼν τοῦτο, ἐστείλεν ἀνθρώπους νὰ ἐξαγάγουν τὸ ξύλον ἐκ τοῦ ὕδατος καὶ νὰ τὸ φέρουν εἰς Ἱεροσόλυμα. Ὅταν τὸ ξύλον ἐμετρήθη διὰ τὴν στέγην, εἶδον καὶ πάλιν, ὅτι οὔτε αὐτὸ ἦτο κατάλληλον δι' αὐτήν».

«Ὁ Σολομὼν ἠρώτησε καὶ πάλιν τοὺς δαίμονας καὶ ἔμαθε παρ' αὐτῶν, ὅτι ὑπῆρχε καὶ τρίτον ξύλον, μέγα καὶ ὠραῖον, προερχόμενον ἐκ τῆς Ἑδέμ. Οἱ δαίμονες πηγαίνουν εἰς τὴν Ἑδέμ, λαμβάνουν τὸ δένδρον ἐκ τῆς κορυφῆς, τὸ ξεριζώνουν, ἀλλὰ μὲ τὰς ρίζας παίρνουν καὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀδάμ. Ὅταν ἔφεραν τὸ ξύλον εἰς Ἱερουσαλήμ, εἶδον καὶ πάλιν, ὅτι οὔτε αὐτὸ ἦτο προωρισμένον διὰ τὴν στέγην τοῦ ναοῦ. Ὁ Σολομὼν, ἰδὼν τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀδάμ, διέταξε νὰ συγκεντρωθῇ ὅλος ὁ λαὸς καὶ νὰ πράξῃ, ὅτι θὰ ἔκαμνε καὶ αὐτός. Ὁ βασιλεὺς λαβὼν μίαν πέτραν ἔρριψεν αὐτήν κατὰ τῆς κεφαλῆς λέγων· «Σὲ φονεύομεν ὥς καταπατητὴν καὶ παραβάτην τοῦ Κυρίου». Καὶ ὅλος ὁ λαὸς ἔρριψε πέτραν, ποιήσας οὕτω λιθόστρωτον — τὸ κείμενον ἔχει

lythostroton—, οὕτω δ' ἐσχηματίσθη ὁ λόφος, ἐφ' οὗ ἐσταυρώθη ὁ Σωτήρ»⁵⁰.

Ὁ ρουμανομαθὴς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Δ. Β. Οἰκονομίδης, πού δημοσιεύει σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση τὴν παράδοση, γράφει ὅτι αὐτὴ προέρχεται «προφανῶς ἐκ μεταφράσεως ἀποκρύφου κειμένου»⁵¹. Ἐκεῖνο πού ἐγὼ θὰ ἤθελα νὰ παρατηρήσω εἶναι ὅτι ἡ παράδοση ὅπως μὲ τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα τῆς διατυπώνεται (ὅπως ὅτι ὁ Σολομών ὑψωσε μέχρι τῆς στέγης τὸν ναὸν τῆς Σιών καὶ τότε παρουσιάσθηκε ἡ ἀνάγκη ἐξευρέσεως ὑπερμεγέθους ξύλου [γὰρ νὰ συρθῇ μέχρι τοῦ ναοῦ χρειάσθηκε ἡ ζεύξη 80 βουβάων], τὸ ὁποῖο «ἐπροσκυνοῦσε πολὺς λαὸς» ὡς ἱερὸ κλπ.) σχετίζεται προφανῶς μὲ τὴν παράδοση ὅπως διατυπώνεται στὴν *Vita Nicolai Sionitae* καὶ τὰ ὑπόλοιπα κείμενα. Στὶς παραπάνω ὀφθαλμοφανεῖς ἀντιστοιχίες θὰ πρόσθετα ὅτι ἀκόμη καὶ τὸ στοιχεῖο τῆς ἀκαταλληλότητος τοῦ ξύλου ἔπειτα ἀπὸ τὴν μέτρησή του (ὑποθέτω ὅτι ὑπονοεῖται στὴν παράδοση ὅτι τὸ ξύλο ἦταν πῶς κοντὸ ἀπὸ ὅσο ἀπαιτοῦνταν γιὰ τὴν στέγασιν τοῦ πελώριου ναοῦ) ἔχει κατὰ κάποιον τρόπο τὸ ἀντίστοιχό του στὰ παλαιὰ κείμενα, ἂν τοιμάχιστον κρίνῃ κανεὶς ἀπὸ ὅσα ἀναφέρονται σὲ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ⁵², ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἄγνωστο καὶ ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα κείμενα πού ἀναφέρονται σὲ συναφεῖς μῦθους, ὅπως ὁ μῦθος τοῦ Ἑρυσίχθονος, γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ γίνῃ λόγος παρακάτω.

Ἀλλὰ τὸ θέμα τῆς ἐπικοπῆς ἱεροῦ δένδρου, πρὸ κειμένου τὸ ἀτελεῖς, τοῦ νὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ πρακτικούς σκοποὺς καὶ πῶς συγκεκριμένα γιὰ τὴν στέγασιν ναοῦ — ἡ κάποιου σημαντικοῦ οἰκοδομηματός — δὲν εἶναι ἄγνωστο καὶ στὶς ἀρχαῖες

50. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Χρονογράφου τοῦ Δωροθέου τὰ λαογραφικά, Λαογραφία 18 (1959), σ. 203-205. Ἡ παράδοση αὐτὴ παρατίθεται ὡς σχόλιο δημώδους νεοελληνικῆς παραδόσεως ἀπὸ τὴν Κρήτη (τὴν παραθέτει ὁ Οἰκονομίδης, ὁ.π., σ. 199), πού ἔχει ὁμως ἀρκετὲς καὶ σημαντικές διαφορές. Κατὰ τὴ νεώτερη αὐτὴ παράδοση: «Ὅντον ἤχτισεν ὁ Σολομών τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίω, λέει τῷ μαστόρῳ: — Ἀμέτε νὰ κόψετε κεινὸν τὸ δενδρὸ νὰ τὸ βάλωμε ἐκεῖ στὸ ργυάκι σαντὶς καμάραι νὰ περνοῦμε· (πρέπει πῶς εἶχεν κανένα ργυάκι ἐκεῖ κατὰ). Πᾶνε οἱ μαστοροὶ καὶ κόβουσι τὸ δενδρὸ. Μετρᾷ τὸ ὁ μαστορας ὅξω ἀπὸ τὸ ργυάκι καὶ ἦτονε πλιά μεγάλο. Βάνει το στὸ ργυάκι, δὲν κάνει, ἦτονε πλιά μικρὸ καὶ ἦπεφτε μέσα. Βγάνει το ὅξω, ξαναμετρᾷ το, πλιά μεγάλο τὸ ξύλο. Ξαναβάνει το καὶ πέφτει μέσα. Ἐ, ἐτοτεσὰ μάνισεν καὶ ὁ μαστορας καὶ τὸ πέταξε πέρα καὶ εἶπε: — Ὁ τρισμακάριστο ξύλο! (ἀντὶ νὰ πῇ ὡς τρισκατάρατο ξύλο). Ὁ Σολομών ἐδιέταξε τοτεσὰ καὶ τὸ φυλάκισαν κεινὰ τὸ ξύλο, γιατί ἦτονε τὸ ξύλο τῆς ἀμαρτίας)».

51. Ὁ.π., σ. 203.

52. Πρόκειται συγκεκριμένα γιὰ τὴν *Vita Lycio-Alexandrina*, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἀπὸ τὸ ἱερὸ ξύλο «συνεργεία τοῦ ἀκαθάρτου δαίμονος... ἀπεκόπησαν ἐξ αὐτοῦ πῆγες τρεῖς... καὶ ἀναθέμενος ὁ ἀρχιτέκτων τὸ μήκος τοῦ ξύλου, ἀπέλειπεν τὸ ἀποκοπὲν ἀπὸ τοῦ ξύλου... καὶ οὐ φθάει»: Ἀλλὰ ὁ Ἅγιος Νικόλαος ἀναπληρώνει κατὰ τρόπο θυματικὸ «τὸ ἀπολείπον τοῦ ξύλου», προκειμένου νὰ τελειώσῃ ὁ ναὸς (Anrich, 1, ὁ.π., σ. 305-306).

προχριστιανικές πηγές και μάλιστα σέ μῦθο συναφῇ με τὴν στέγαση τοῦ ναοῦ τῆς Σιών. Ὅπως θὰ δοῦμε ἑκτενῶς παρακάτω, πρόκειται γιὰ τὸν μῦθο τοῦ Ἑρυσίχθονος, ποὺ τιμωρήθηκε νὰ πενᾷ ἀκόρεστα μέχρι ποὺ νὰ πεθάνῃ, ἐπειδὴ ἔκοψε τὰ δένδρα τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρος καὶ μάλιστα τὴν ἱερὰ δρῦ.

Συγγραφεῖς τῆς μεταγενέστερης ἀρχαιότητος, σύγχρονοι περίπου, παραδίδουν μιὰ ἄλλη παραλλαγή, σύμφωνα με τὴν ὁποία πρωταγωνιστὴς τῆς ἀνοσίας πράξεως εἶναι ὁ Τριόπας, ὁ πατέρας τοῦ Ἑρυσίχθονος καὶ ὄχι ὁ ἴδιος. Συγκεκριμένα ὁ ἱστορικός Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἀναφέρει: «Ἐνταῦθα δὲ τὸ τέμενος τῆς Δήμητρος ἐκκόψαντα τῇ μὲν ὕλῃ καταχρησασθαι πρὸς βασιλείων κατασκευὴν. Δι' ἣν αἰτίαν ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων μισηθέντα φυγεῖν ἐκ Θεσσαλίας»⁵³. Κατὰ τὸν Λατῖνο μυθογράφου Ὑγῖνο, ποὺ κινεῖται στὴν ἴδια παράδοση *Nonnulli etiam Triopan Thessalorum regem dixerunt esse qui, cum suum domicilium tegere conaretur, Cereris ab antiquis collocatum diruit templum; pro quo facto, a Cerere fame objecta, numquam postea frugibus ullis saturari potuisse existimatur*⁵⁴.

Ἀνεξάρτητα πάντως ἀπὸ τὴν μεταγενέστερη ἢ ὅποια ἄλλη τύχη τῆς διηγήσεως γιὰ τὴν ἐκκοπή τοῦ στοιχειωμένου δένδρου ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικόλαο καὶ τὴν σχέση τῆς μετὰ τὴν μεταγενέστερες γραπτὴς, ἑστὴς διηγήσεως τοῦ τύπου τῆς διηγήσεως τοῦ ἑρυσίχθονος τῆς Προμηθεΐας Ἀκαδημίας, ἡ διάδοσις τῆς παραδοστικῆς περὶ τὴν περὶ τῆς Λυκίας πρέπει νὰ ὑπῆρξε ἐντονα ζωντανή. Ἐκσυγνυτικὸ στοιχεῖο τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου αὐτοῦ ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἀνωτέρω παρακείμενος στὸν βίο τοῦ Ἁγίου Ὑπατίου, τοῦ ὁποίου πεδίο δράσεως μετὰ ἀνάλογη θαυματουργικὴ παρέμβαση σὲ στοιχειωμένα δένδρα ὑπῆρξε, ὅπως εἶδαμε, ἡ χώρα τῶν Βιθυνῶν, περὶ τὴν περὶ τῆς Λυκίας στὸν χώρου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἐντυπωσιακώτατο σὲ σχέση μετὰ αὐτὴ τὴν παρουσία καὶ διάδοσις στὸν συγκεκριμένο χώρο εἶναι ἡ παράστασις τοῦ ἴδιου, ὅπως φαίνεται, μύθου σὲ νόμισμα τῶν Μύρων τῆς Λυκίας τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορα Γορδιανοῦ τοῦ Γ' (238-244 μ.Χ.)⁵⁵. Στὴν μιὰ ὀψὲς τοῦ νομίσματος αὐτοῦ, ποὺ θεωρεῖται ὁ σπουδαιότατος

53. Διοδ. Σικελ. Βιβλ. 5, 61, 2.

54. Hyg., Astron. 2, 14. Βλ. Detlev Fehling, Erysichthon oder das Märchen von der mündlichen Überlieferung, Rheinisches Museum für Philologie, Neue Folge 115 (1972), σ. 181-182, ὅπου μνημονεύονται ἡ παρατίθενται καὶ τὰ προηγούμενα κείμενα καὶ K. J. McKay, Erysichthon, A Callimachean comedy, Leiden 1962, σ. 17 καὶ 37-38, N. Hopkinson, Callimachus: Hymn to Demeter, ed. with an introduction and commentary by... Cambridge 1984, σ. 24, ὅπου τὰ κείμενα καὶ βιβλιογραφία.

55. Βλ. μεταξὺ ἄλλων: Imhoof-Blumer—Otto Keller, Tier- und Pflanzenbilder auf Münzen und Gemmen des Klassischen Altertums, Leipzig 1889, πίν. X 42· I. N.

νομισματικός τύπος της πόλεως⁵⁶, αποδίδεται ο κίνδυνος από την κοπή άπροσδιορίστου είδους δένδρου και σε τελευταία ανάλυση ή φοβερή αποκρουστική δύναμη που το τελευταίο διαθέτει. Συγκεκριμένα παριστάνεται δένδρο με το είδωλο μιᾶς θεᾶς μεταξύ τῶν ἄνω κλάδων του, τῆς Ἀρτέμιδος Ἐλευθέρας, ὅπως πιστεύεται εὐρύτερα⁵⁷

Svoronos, Britomartis, *Revue Belge de numismatique* (1894), σ. 113-147· Barclay V. Head - Ἰωάννου Ν. Σβορώνου, Ἱστορία τῶν νομισμάτων, ἡ ἐγχειρίδιον Ἑλληνικῆς νομισματικῆς 2, ἐν Ἀθήναις 1898, σ. 248· Louis Robert, *Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques*, *Hellenica* 10 (1955), σ. 198-199· Alfred Laumonier, *Les cultes indigènes en Carie*, Paris 1958, σ. 496 καὶ Robert Fleischer, *Artemis Eleuthera*, *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* (LIMC) II, 1, Zürich - München 1984, σ. 755. Στὰ παραπάνω ἔργα καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία.

56. Barclay V. Head - Ἰωάννου Ν. Σβορώνου, Ἱστορία τῶν νομισμάτων, ὁ.π.

57. Ὅτι πρόκειται γιὰ θεὰ ἢ γιὰ εἶδωλο θεᾶς δὲν ἀμφιβάλλουν οἱ εἰδικοί, νομισματολόγοι καὶ ἄλλοι, παρὰ τὶς ἐλαφρὲς διαφοροποιήσεις ἢ ἀμφιβολίας, πρὸς τὴν συγκεκριμένη θεότητα, μὲ κυρίαρχη, ἐπαναλαμβάνου, πάντοτε τὴν ἀπόψη ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν Ἀρτεμὴ Ἐλευθέρα. Κάπως διαφορετικὰ ἐρμηνεύει, ὅσο τουλάχιστον γινώσκω, τὴν εἰκονιζομένη γυναικεία μορφή ὁ Στίλιων Κυριακίδης, θεωροῦντας πιθανώτερον ὅτι εἰκονίζεται ἡ θεὰ ἢ θεότητα πρὸ ἐποικεί τοῦ δένδρου. Ἀναφορικὰ τῆς γνώμης τούτῃς θεώρει ὁ Κυριακίδης καὶ τὸ σπέρμα, μὲν στὸ ὅποιο ἐν εἰδεί ἀνθρωπόμορφης σαρκοφάγου περιελίσσεται ἡ γυναικεία μορφή. «ἐν νομίζω», γράφει ὁ Κυριακίδης, «ὅτι πρόκειται περὶ κόγχης, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶναι θεθεῖμενον τὸ εἶδωλον. Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τοιούτου θὰ ἐπρεπε νὰ γραμμὴ νὰ κλείη καὶ ἐκ τῶν κάτω. Οὔτε μοῦ φαίνεται πιθανόν ὅτι εἰκονίζεται πέπλος ἢ ἄλλο τι περιβλήμα. Ὡς ἔχει ἡ εἰκὼν, ἡ μορφή φαίνεται ὡς ἐκ τοῦ στελέχους τοῦ δένδρου ἀνακύπτουσα διὰ δὲ τῆς ἐν εἰδεί φλοιοῦ περικλειούσης τὴν μορφήν γραμμῆς πιθανῶς ὁ τεχνίτης ἠθέλησε νὰ δηλώσῃ ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ἐντὸς τοῦ δένδρου περικλειομένης θεότητας», (βλ. Στίλιωνος Π. Κυριακίδου, Ἡ λειδορία, ὁ.π., σ. 271). Εἶναι βέβαια δύσκολο νὰ δεχθῇ κανεὶς ὅτι ἡ λαϊκὴ δεισιδαιμονία ἐπηρέασε τὴν παράσταση ἐπὶ τοῦ νομίσματος, ἐν ὅψει μάλιστα τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Ἀρτεμὶς δὲν εἶναι μιὰ ὁποιαδήποτε θεὰ ἀλλὰ ἡ σημαντικώτερη εἰδωλοκρατικὴ θεὰ, ἡ ἀρχηγέτις θεὰ τῆς Λυκίας (βλ. Anrich, 2, ὁ.π., σ. 226, ἰδίως σ. 505-506). Ἐξ ἄλλου οἱ εἰκονογραφικὲς παραστάσεις δενδριτῶν θεῶν εἶναι πολὺ συνηθισμένες (βλ. Κώστα Π. Χαλαμπιδῆ, Οἱ δενδρίτες στὴν προχριστιανικὴ καὶ χριστιανικὴ ἱστοριοφιλολογικὴ παράδοση καὶ εἰκονογραφία, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 37 κ.ἑξ. Στὴν σ. 47 καὶ (βλ. πίν. 5) καὶ γιὰ τὴν παράσταση τῆς Ἀρτέμιδος στὸ νόμισμα τῶν Μύρων τῆς Λυκίας γιὰ τὴν ὁποία βλ. ἀκόμη: Ἀννης Ἀποστολάκη, Διόνυσος Δενδρίτης, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς 1942-44 (ἐν Ἀθήναις 1948), σ. 79-80 καὶ Κωνσταντίνου Δ. Καλοκέρη, Τὰ ἱερὰ δένδρα καὶ τὸ ἐξ Ἀνατολῆς καταγόμενον δένδρον τῶν Χριστουγέννων, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 13 καὶ πίν. 7, εἰκ. 3). Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ παράσταση τῆς θεᾶς στὸ ἄνω μέρος τοῦ δένδρου, ἔστω καὶ ἂν αὐτὴ φαίνεται ὅτι ἀναδύεται ἀπὸ τὸν κορμὸ τοῦ, φαίνεται νὰ ἔχῃ τὸ παράλληλόν της στὸ Θαῦμα, στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὅτι ὁ «δαίμων... ἐφώλεισεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ δένδρου» παρὰ τὸ ὅτι αὐτὸ ὀφείλεται, κατὰ τὸ κείμενο, σὲ λόγους πρακτικοὺς, ἐλέγχου τῆς γονιμότητος κλπ. τῆς εὐρύτερης περιοχῆς, («ἔβου γὰρ ἔβλεπον ὁ δαίμων, οὐδεὶς προέκοπτεν»).

πράγμα τὸ ὁποῖο δηλώνει τὴν ἱερότητά του. Δύο ἄνδρες εἰκονίζονται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ κορμοῦ του, οἱ ὅποιοι μὲ πελέκεις προσπαθοῦν νὰ τὸ κόψουν ἀλλὰ ἀποτρέπονται ἀπὸ δύο τρομερὰ φίδια, τὰ ὁποῖα βγαίνουν ἀπὸ τὸν κορμὸ τοῦ δένδρου καὶ ὀρμοῦν ἐναντίον των.

Στὴν παράσταση τοῦ νομίσματος παραπέμπει ἤδη ὁ Ν. Γ. Πολίτης, γιὰ νὰ δεῖξῃ ἀκριβῶς ὅτι ὑπάρχουν ἀντίστοιχοι πρὸς τὶς νεοελληνικὲς παραδόσεις γιὰ ἱερὰ δένδρα, ποὺ ἐκδικιοῦνται ὅταν ἀποκόπτονται⁵⁸, ἀρχαῖοι μῦθοι, ἡ συμβολὴ τοῦ ὅμως φθάνει μέχρις ἐδῶ, ἐπειδὴ ἀγνοεῖ τὰ διαλαμβανόμενα σχετικῶς στὸν βίο τοῦ Ἀγίου Νικολάου⁵⁹.

Ἀντίθετα ὁ Anrich ἐξετάζει τὰ πράγματα συνδυαστικά, ὅπως ἀπαιτεῖται, ἀφοῦ παράσταση τοῦ νομίσματος καὶ ἀγιολογικὴ διήγησις ἀφοροῦν στὸν ἴδιο τόπο καὶ σὲ αἰῶνες ποὺ δὲν ἀπέχουν πολὺ μεταξύ των. Ὁ Anrich δὲν θεωρεῖ ἀδύνατο ἡ παράσταση στὸ νόμισμα νὰ ὑπῆρξε ἡ ἀφετηρία γιὰ τὴν δημιουργίαν τῆς ἀγιολογικῆς διηγέσεως, θεωρεῖ ὅμως πιθανώτερο παράστασις καὶ ἀγιολογικὴ διήγησις ἀνεξάρτητα ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ ἀποδίδουν περιφερόμενη, ἐξ ὁρισμένης παλαιότερης καὶ παγανιστικῆς παράδοσις στὸ χωρὸ τῆς Λυκίας⁶⁰.

Ἀς σημειωθῇ ὅτι ἀνάλογη μὲ τὴν παραπάνω παράστασις ὑπάρχει καὶ σὲ νόμισμα τῆς Ἀφροδισιάδος τῆς Καρίας. Καὶ τὴν περιπτώσιν τοῦ νομίσματος αὐτοῦ, ποὺ ἀποτελεῖ πάλιν τὸν πύθ σπουδαῖο πύθων τῶν νομισμάτων τῆς πόλεως, ὑπάρχει παράστασις δένδρου (Μύρρας;), δεξιὰ καὶ ἑσώτερᾳ τοῦ ὁποῖου εἶναι δύο ἄνδρες. Ὁ ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς προσπαθεῖ νὰ πληῇ τὸ δένδρον μὲ πέλεκυν, ἐνῶ ὁ ἄλλος φαίνεται νὰ σπεύδῃ νὰ ἀπομακρυνθῇ⁶¹. Ἄν ὁ συμβολισμὸς τῆς παραστάσεως αὐτῆς εἶναι δια-

58. Ἀκόμη καὶ μέσω τῶν φιδιῶν (φυλάκων), ὅπως τώρα φαίνεται ἀπὸ τὶς νεώτερες Κυπριακὲς παραδόσεις (ἀνωτ. σ. 7). Ἄν ἡ ὁμοιότητις τῆς ἐκδικήσεως ὅπως ὑπονοεῖται στὴν παράστασις τοῦ νομίσματος τῶν Μύρων καὶ ὅπως σαφῶς ἀναφέρεται στὶς Κυπριακὲς παραδόσεις δὲν εἶναι τυχαία, τότε ἔχομε νὰ κάμωμε μὲ ἓνα ἐντυπωσιακὸν πρᾶγματι γεγονός.

59. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 2, β.π., σ. 917.

60. Anrich 2, β.π., σ. 226 (Dass das erhaltene oder ein ähnliches Münzbild die Darstellung in unserer Vita veranlasst hätte, wäre an sich nicht unmöglich. Weit wahrscheinlicher ist indes, dass das Münzbild und unsere Erzählung unabhängig voneinander eine in der Gegend von Myra umgehende Legende wiedergeben. Da Plakoma in nächster Nähe von Myra gelegen haben muss und Zypresse als ein uraltheiliger Baum geschildert wird, darf sogar die Frage aufgeworfen werden, ob sie etwa gar mit dem heiligen Baume des Münzbildes identisch ist).

61. Imhoof-Blumer—Otto Keller, Tier-und Pflanzenbilder, β.π., X 43 (σ. 64), Barclay V. Head—Ἰωάννου Ν. Σβορώνου, Ἱστορία τῶν νομισμάτων, β.π., σ. 155.

φορετικός από τὸν προηγούμενο, ἡ ἴδια ἡ παράσταση καὶ αὐτοῦ τοῦ νοήματος δὲν παύει, ὅπως ἐσημείωσα, νὰ εἶναι συναφῆς μετὰ τὴν προηγούμενη.

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἐπεισόδιο τῆς κοπῆς τοῦ δένδρου, ὅπως ἐκτίθεται στὸν βίο τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀναφέρεται καὶ σὲ βίους Δουτικῶν Ἀγίων καὶ μάλιστα πολὺ νωρίς. Στούς βίους αὐτοὺς παραπέμπουν ἤδη μερικοὶ⁶² ἀλλὰ μόνο ἡ παράθεση τῶν σχετικῶν κειμένων μετὰ τὶς λεπτομέρειές των δίνουν τὸ μέτρο τῆς συνάφειας μεταξὺ τῶν δύο μορφῶν παραδόσεων, τῶν Ἑλληνικῶν καὶ τῶν Λατινικῶν.

Δύο ἀπὸ τὶς παλαιές αὐτὲς διηγήσεις ποὺ ἀνήκουν ἀντίστοιχα σὲ δύο μοναχοὺς, τὸν Σουλπίκιον Σεβῆρο καὶ τὸν Ἅγιο Βονιφάτιο, εἶναι ἀπὸ τὶς πρὸ χαρακτηριστικῆς καὶ ὁπωσδήποτε ἀπολύτως συγγενεῖς μετὰ ἐκεῖνες τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων ποὺ σχετίζονται μετὰ τὸν Ἅγιο Νικόλαο. Ὁ Σουλπίκιος Σεβῆρος, τοῦ ὁποῦ ἡ δράση τοποθετεῖται γύρω στὸ 400, συνέγραψε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 396 τὸν βίο τοῦ καθολικοῦ Ἀγίου Μαρτίνου (*vita Martini*), ποὺ ἐγινε δημοσιεύματα κατὰ τὸν Μεσαίωνα, στὸν βίο δὲ αὐτὸν περιλαμβάνει καὶ τὴ θαυμαστὴ διήγησιν. Στὴν διήγησιν γίνεται εἰδικώτερα λόγος γιὰ στοιχειωμένο δένδρο, ποὺ εἶναι πρὸ τῆς παλαιότερης πεῦκο, τὸ πεῦκο δὲ αὐτὸ καθὼς καὶ ὅλα τὰ στοιχειωμένα δένδρα ἐκείνην τὴν ἑποχὴν, γιὰ νὰ ἀνεγείρῃ στὴν θέσιν τὸν ἐκκλησιαστικὴν ἢ μοναστηρικὴν. Τὸ στοιχειωμένο κατὰ τὸν βίον εἶχε ἐπὶ ἐξῆς: Ὁ Ἅγιος Μαρτίνος *cum in vico quodam templum antiquissimum diruisset, et arborem pinum, quae fano erat proxima, esset aggressus excidere; tum vero antistes loci illius, caeteraque gentilium turba coepit obsistere, et cum iidem illi, dum templum evertitur, imperante Domino quievissent, succidi arborem non patiebantur. Ille eos sedulo commonere, nihil esse religionis in stipite: Deum potius, cui serviret ipse, sequerentur: arborem illam, excidi oportere, quia esset daemonei dedicata. Tum ex illis unus, qui erat audacior caeteris: Si habes, inquit, aliquam de Deo tuo, quem dicis te colere, fiduciam, nosmetipsi succidemus hanc arborem, tu ruentem excipe: et, si tecum est tuus, ut dicis, Dominus, evades. Tum ille intrepide confisus in Domino, facturum se pollicetur. Hic vero ad istusmodi conditionem omnis illa gentilium turba consensit: facilemque arboris suae habuere jacturam, si inimicum sacrorum suorum casu illius obruissent. Itaque cum unam in partem pinus illa esset acclinis, ut non esset dubium, quam in partem succisa corrueret; eo loco vincetus statuitur pro arbitrio rusticorum, quo arborem esse casuram nemo dubitabat.*

62. Βλ. π.χ. λ. Baum, *Reallexikon für Antike und Christentum* (RLAC) 2, Stuttgart 1954, στ. 29, ὅπου καὶ ἄλλες σχετικῆς εἰδήσεις γιὰ τὴν δενδρολατρίαν.

Succidere igitur ipsi suam pinum cum ingenti gaudio laetitiaque caeperunt. Aderat eminus turba mirantium. Jamque paulatim nutare pinus, et ruinam suam casura minitari. Pallebant eminus monachi, et periculo jam propiore conterriti, spem omnem fidemque perdiderant, solam Martini mortem expectantes. At ille confusus in Domino, intrepidus opperiens, cum jam fragorem sui pinus concidens edidisset, jam cadenti, jam super se ruenti elevata obviam manu signum salutis opponit: tum vero (turbinis modo retroactam putares) diversam in partem ruit: adeo ut rusticos, qui toto in loco steterant, pene prostraverit. Tum vero in coelum clamore sublato, gentiles stupere miraculo; monachi flere prae gaudio; Christi nomen in commune ab omnibus praedicari. Satisque constitit, eo die salutem illi venisse regioni: nam nemo fere ex immani illa multitudine gentilium fuit, qui non impositione manus desiderata, Dominum Jesum, relicto impietatis errore, crediderit. Et vere ante Martinum pauci admodum, immo pene nulli in illis regionibus Christi nomen receperant: quod adeo virtutibus illius exemploque convulsit, ut jam ibi nullus locus sit, qui non aut ecclesiis frequentissimis, aut monasteriis sit repletus. Nam ubi fana destruxerat, statim ibi aut ecclesias aut monasteria construebat.⁶³

Ην σύντομη αλλά εξ' Ισου, ἡ ἑσπεία καὶ περισσώτερο, περιεκτικὴ καὶ διαφωτιστικὴ εἶναι ἡ δευτέρη θρησκευτικὴ διάνοξη, στὸ βασίλειο πρωταγωνιστὴς εἶναι ὁ Ἀπόστολος τῶν Γερμανῶν κατὰ τὸν 7ο-8ο αἰ. Ὁ ἁγιὸς Βονιφάτιος. Κατὰ τὴν διήγησιν αὐτῇ⁶⁴

63. Patr. Latin. (PL) 20, στ. 167-168.

64. Acta Sanctorum (ASS) Junii, 1, Antverpiae 1695, στ. 467. Πρβλ. Κώστα Π. Χαράλαμπίδης, Οἱ δένδριτες, ὁ.π., σ. 81. Ἐνδείξεις γιὰ δένδρα μὲ τὰ ὅποια συνδέονται ἀνάλογες πρὸς τὶς ἀνωτέρω ἀντιλήψεις ὑπάρχουν καὶ σὲ ἄλλα κείμενα, τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων ἀλλὰ καὶ μεταγενέστερα. Ἔτσι στὸν 84ον κανόνα τῆς συνόδου τῆς Καρθαγένης, ποὺ συνήλθε στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ., γίνεταί λόγος γι' αὐτὲς, ποὺ χαρακτηρίζονται μάλιστα ὡς λείψανα. «*Heresen αἰτηθῆναι ἀπὸ τῶν ἐνδοξατάτων βασιλέων, ἵνα τὰ λείψανα τῆς εἰδωλολατρίας μὴ μόνον τὰ ἐν ξοάνοις, ἀλλὰ καὶ ἐν οἰοισθῆποτε τόποις ἢ ἄλλασιν, ἢ δένδροις, παντὶ τρόπῳ ἐξαλειφθῶσι*» (πρβλ. Ὡς τὴν ἑρμηνεία τοῦ Ἀριστοφάνους: δεῖ συντρίβεσθαι τε καὶ ἐξαλειφεσθαι... καὶ εἴ τι λείψανον εἰδωλολατρίας ὑπελείφθῃ ἢ ἐν τόποις, ἢ ἄλλασιν, ἢ δένδροις...), Γ. Ἀ. Ράλλης - Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων 3, 1853, σ. 511, Ἀγαπίου Ἱερομονάχου - Νικοδήμου Μοναχοῦ, Πηδάλιον, Ἀθῆναι 1990, σ. 509 (ἐκδ. Ἀσπὴρ) βλ. καὶ Φαίδωνος Κουκουλέ, Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός, 1, 2, ἐν Ἀθῆναις 1948, σ. 275). Γιὰ συναφεῖς ἀντιλήψεις καὶ ἐνέργειες στοὺς Δυτικούς, παλαιότερες καὶ μεταγενέστερες, RLAC, ὁ.π. Πρβλ. καὶ ὅσα σχετικὰ ἀναφέρονται στὸ ἔργο Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ἐκδ. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, ἐν Πετρούπολει 1909, σ. 286 («*Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Νικολάου... Οἱ σκυοφανθέντες ἐκοπτον δένδρον ἐν τῇ ὁδῷ, ἐν ᾧ οἱ δαίμονες κατέκον, καὶ σ.69 (Ὁ Δανιὴλ διαλύων τὸ β' ἐνέπιον Ναβονχοδονόσορ. Λέν-*

Horum consultu atque consilio, arborem quamdam mirae magnitudinis, quae prisco Paganorum vocabulo appellatur Robur-Jovis, in loco qui dicitur Gicesmere, servis Dei secum adstantibus, succidere tentavit. Cumque mentis constantia consortatus arborem succidisset, magna aderat copia Paganorum, qui & inimicum deorum suorum intra se diligentissime devotabant. Sed ad modicum quidem arbore praecisa, confestim imensa roboris moles divino desuper flatu exagituratur, & palmitum confracta culmine corrui, & quasi superni nutus solatio in quatuor etiam partes dirupta est; & quatuor ingentis magnitudinis aequali longitudine trunci, absque Fratrum labore adstantium apparuerunt. Quo viso prius devotantes Pagani, & jam versa vice credentes, benedictionem Domino, pristina abjecta maledictione, reddiderunt. Tunc autem summae sanctitatis Antistes, consilio inito cum Fratribus, ligneum ex supradictae arboris metallo Oratorium confruxit, illudque in honorem S. Petri Apostoli dedicavit.

Ἡ σύμπτωση ἔχει μόνο στο περιεχόμενο γενικά ἀλλὰ καὶ στίς λεπτομέρειες τῶν διηγήσεων γιὰ τὸν "Ἅγιο Νικόλαο καὶ ἐξαιρέτων τῶν Δυτικῶν Ἀγίων καθιστᾶ πολὺ πιθανὴ τὴν ἐξάρτησιν τῶν τελευταίων ἀπὸ τῶν πρώτων. Σὲ ἐποχὴ μάλιστα ποὺ ἡ Ἐκκλησία ἦταν ἐνιαῖα οἱ ἐπιδράσεις δὲν ἦσαν ἀπαράφαιστες.

Ὁ παλαιότερος μὲν χώρος τῆς Λυκίας, καὶ εὐρύτερα, μὲ τὴν συγκοινωνία τῆς εἰδωλολατρίας, τὴν ὁποία ἐκπροσωποῦσε κατ' ἐξοχὴν ἡ Ἀρτεμὶς Ἐλευθέρα, καὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τῆς ὁποίας προμάρτυρ καὶ τελικὸς νικητὴς ἦταν ὁ Ἅγιος Νικόλαος, μιὰ παράδοσις ὅπως αὐτὴ τῆς κοπῆς τοῦ δένδρου, μέσω τῆς ὁποίας ἐπιφαινόταν ἡ θεὰ, γιὰ νὰ δηλωθῇ ἡ νίκη τῆς νέας θρησκείας μὲ κύριον ἐκπρόσωπο τὸν πολιοῦχο τῶν Μύρων Ἅγιο Νικόλαο θὰ ἦταν ἐξαιρετικὰ δημοφιλὴς⁶⁵.

Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι ἡ κοπὴ τῶν ἱερῶν-στοιχειωμένων δένδρων περιορίζεται μόνο σὲ χριστιανικὸ ἐπίπεδο καὶ στὸν συγκεκριμένο χώρο. Ἡ διήγησις γιὰ τὴν ἐκκοπὴ τῶν δένδρων ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικόλαο δηλώνει ἀπλῶς ὅτι ὁ ἀγὼνας ἐξαλείψεως τῆς εἰδωλολατρίας μὲ τὴν μορφή ποὺ παρουσιαζόταν στὰ Μύρα τῆς Λυκίας, λόγῳ τῆς καταλυτικῆς παρουσίας τῆς θεᾶς, ἦταν ἐντονος μέχρι τὸν 5^ο αἰῶνα. Κατὰ τὰ ἄλλα τόσα ὁ Ἅγιος Νικόλαος, ὅσο καὶ ὁ Ἅγιος Ὑπάτιος, καὶ ὅποιοι ἄλλοι ἀπὸ τοὺς Ἀγίους, ἐπαναλάμβαναν πράξεις καὶ ἐνέργειες ποὺ εἶναι γνωστὲς στὸν εἰδωλολατρικὸ κόσμον καὶ μάλιστα πολὺ παλαιότερα. Ὁ ἀγὼνας καὶ ἡ ἀγωνία τῶν μοναχῶν εἶναι νὰ ἐξα-

δρον μέγα καὶ ὑψηλὸν καὶ εἰς τὰς κλώνους τοῦ διάφορα ποῦλλα, καὶ εἰς τὴν ῥίζαν τοῦ ποικίλου θηρία φεύγοντα καὶ εἰς ἄγγελος μὲ τζικοῦρι κόπτων αὐτὸν).

65. Γιὰ τὶς σχέσεις Ἀρτέμιδος καὶ Ἀγίου Νικολάου βλ. πρόχειρα Anrich 2, δ.π., σ. 505-509.

λείφουν την δενδρολατρία, πού ήταν τόσο διαδεδομένη, για να έμπεδωθῇ ἡ νέα θρησκεία ἀλλὰ οἱ διηγήσεις, πολλές φορές μάλιστα με τὴν ἴδια δομὴ ἀλλὰ με ἄλλο περιεχόμενο, εἶναι γνωστὲς ἀπὸ παλαιότερα. Οἱ μοναχοὶ ἀπλῶς μιμοῦνται τὶς πράξεις τῶν παλαιῶν εἰδωλολατρῶν καὶ με αὐτὸν τὸν τρόπο δημιουργοῦνται καὶ οἱ συναφεῖς διηγήσεις. Στὴν οὐσία δηλ. ἔχομε ἐδῶ, ὅπως καὶ σὲ πολλές ἄλλες καὶ διαφορετικὲς περιπτώσεις, ἐκχριστιανισμό τῶν μύθων καὶ παραδόσεων γιὰ τὴν κοπὴ ἱερῶν δένδρων καὶ τὶς συνέπειες ἀπὸ τὴν πράξη αὐτὴ πού θεωρεῖται ἀνόσια⁶⁶.

Οἱ μῦθοι αὐτοί, πού ἔχουν πάντοτε ὡς βάση τὴν ἐκκοπὴ ἱερῶν δένδρων καὶ τὴν τιμωρία τῶν ἱεροσύλων ἀπὸ τὸ πνεῦμα πού πιστεύεται ὅτι ἐνοικεῖ σ' αὐτὰ ἀναφέρονται πλήρως συνήθως σὲ πηγὲς τῆς μεταγενέστερης Ἀρχαιότητος, χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι τὰ θέματά των δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ παλαιά.

Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ μῦθος γιὰ τὸν «δρυτόμον» Ἑλλὸς ἢ Σελλός, τὸν μυθικὸ πρόγονο τῶν Ἑλλῶν ἢ Σελλῶν καὶ ἱδρυτὴ τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης με τὴν ἱερὰ καὶ προφητικὴ βελανιδιά. Ὁ Ἕπειρωτικὸς αὐτὸς μῦθος παραδίδεται σὲ δύο παραλλαγές. Κατὰ τὴν πρώτη τὸ Ἑλλοί, ὅπως ἐννοοῦνται οἱ ἀποτελοῦντες τὸ ἱερατεῖο τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης, προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἑλλοῦ τοῦ δρυτόμου, ὃ φασὶ τὴν περιστερὰν πρώτην καταδείξει τὸ μαντεῖον⁶⁷. ἢ ὡς ἀναχρησὶ πέλεια ἔτ' ἐπὶ τῆς δρυὸς ἐν λογιῶσι νῆ σιμῇ καὶ χρηάμοισι, οὓς ἐκ αὐτοῦ ἀναπύθνεσθαι, κείται ὁ οὗτος ὁ πέλειος, δὲν μετῆκεν Ἑλλὸς ὁ δρυτόμος, ἀφ' οὗ κατὰ Ἰουδοίους οἱ Ἑλλοί⁶⁸. Κατὰ τὴν ἄλλην παραλλαγὴν, τὴν ὁποία μπορεῖ κανεὶς νὰ παρακολουθήσῃ μέχρι τὰ Ἕπειρωτικὰ τοῦ Προξένου, ἱστορικὸ τοῦ βασιλιᾶ Πύρρου, ἑνὸς βοσκός, ὁ Μαρδυλάς (ἢ καὶ Μανδυλάς), ἐπειδὴ ἡ μαντικὴ βελανιδιά ἐφάνερωσε ὅτι αὐτὸς ἐκλείψε τὰ πρόβατα ἐνὸς ἀλλοῦ βοσκῶ (τότε πρῶτον, φασί, τὴν δρυὸν φωνὴν ἀφεῖναι), «τοῦτον λέγεται προσορμισθέντα τῇ δρυὶ θελῆσαι αὐτὴν ἐκκόψαι νύκτωρ. Πελειάδα δὲ ἐκ τοῦ στελέχους ἀνακύψασαν ἐπιτάζει μὴ τοῦτο δρᾶν. Τὸν δὲ δειματωθέντα μηκέτι τοῦτο τολμῆσαι, μὴ θιγεῖν τοῦ ἱεροῦ τοῦτον δένδρον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὸλμημα μνηστῆσαι αὐτῷ τοὺς Ἕπειρώτας. Ὅθεν καὶ λαβόντας δίκην ταύτην εἰσπράξασθαι τῆς ἀπ' αὐτοῦ ὑπομονῆς τὸν μάντιν προάγει⁶⁹.

66. Βλ. σχετικὰ Frank R. Trombley, *Hellenic religion and christianization* C. 370-529 1, Leiden-New York-Köln 1993, σ. 156-157 (Religions in the Graeco-Roman World 115,1).

67. Σχόλ. Ὁμ. Ἰλ. II 234d² (Erbsse 4, σ. 222).

68. Φελοστρ. Εἰκ. 2, 31, 1.

69. Σχόλ. Ὁμ. Ὀδ. ξ, 327. «Ἡ ἱστορία παρὰ τῷ Προξένῳ», συμπληρῶνουν τὰ σχόλια. Τὰ κείμενα τῶν δύο παραλλαγῶν τοῦ μῦθου παραθέτει σὲ μιὰ γενικώτερα ἐνδιαφέρουσα μελέτῃ τοῦ ὁ Albin Lesky (Hellos-Hellotis, Wiener Studien 46 [1948], σ. 54 καὶ 60 ἀντίστοιχα). Βλ.

Στὴν γειτονικὴ πρὸς τὴν Ἥπειρο Θεσσαλία ἐπιχωρίαζε ἕνας ἄλλος μῦθος, ἐκεῖνος τοῦ Ἑρυσίχθονος, στὸν ὁποῖο ἐγίνε ἀναφορά παραπάνω.

Γιὰ τὸν ἀρχαῖο μῦθο τοῦ θεσσαλικοῦ ἥρωα Ἑρυσίχθονος ἔχομε ἀρκετὲς μαρτυρίες, ἀλλὰ ὁ μῦθος αὐτὸς παραδίδεται ἐκτενῶς καὶ πρὸ παντὸς ὁλοκληρωμένα μόνο ἀπὸ τὸν Καλλιμάχο καὶ τὸν Ὀρίδιο. Κατὰ τὸν Καλλιμάχο ὁ Ἑρυσίχθων δὲν σέβεται τὸ ἱερὸ ἄλσος τῆς Δήμητρος, μέσα στὸ ὁποῖο ὑπῆρχαν «πίτυς, μεγάλαι πετελαί καὶ ὄχραι». Ἀντίθετα στὸ ἄλσος αὐτὸ ὁ Ἑρυσίχθων:

σεύατ' ἔχων θεράποντας ἐείκοσι, πάντας ἐν ἀκμῇ,
πάντας δ' ἀνδρογίγαντας ὅλαν πόλιν ἀρκίος ἄραι,
ἀμφοτέρων πελέκεσσι καὶ ἀξίναισιν ὀπλίσας
ἐς δὲ τὸ τᾶς Δαμάτρος ἀναιδέες ἔδραμον ἄλσος.
Ἦς δέ τις αἰγείρος, μέγα δένδρεον αἰθέρι κύρον
τῷ ἐπι ταὶ νύμφαι ποτὶ τῶνδ' ἰὼν ἐφύωντο
ἃ πρῶτα πλαγείσα κακὸν μέλος ἔσχευ ἄλλαις.
Ἄσθετο Δαμάτρη, ὅτι οἱ ἔυλον ἱερὸν ἄλγει,
εἶπε δὲ χωσαμένα· τίς μοι καὶ δένδρεα κόπτει;

Ὁ Ἑρυσίχθων προτρέπεται νὰ κόψῃ τὰ δένδρεα τῆς θεᾶς τὴν ὀργή τῆς θεᾶς:

Παύεο καὶ θεράποντας ὑπότρομα· μή τι χαλεπῇ
πότνια Δαμάτρη, τᾶς ἱερὸν ἐκκευαίσεις,

ἄλλ' αὐτὸς ἀγνοεῖ ὑπερφίαλα τὴν προειδοποίησι ἀπειλῶντας καὶ δηλώνοντας τὸν σκοπὸ τῆς ἐκκοπῆς τῶν δένδρων, ποὺ συνίσταται στὴν στέγαση μὲ αὐτὰ τοῦ «δόμου» του, προκειμένου ἐκεῖ νὰ παρέχῃ λαμπρὴ φιλοξενία στοὺς συντρόφους του: «ταῦτα (ἐνν. δένδρεα) δ' ἐμὸν θησεὶ στεγανὸν δόμον, ᾧ ἐν δαίτας αἰὲν ἐμοῖς ἐτάροισιν ἄδαν θυμαρέας ἀξῶ». Μὲ τὴν συμπεριφορὰ του ἐξοργίζει πράγματι πολὺ τὴν Δήμητρα, ἡ ὁποία τὸν καταδικάζει νὰ πεινᾷ ἀκόρεστα μέχρι τὸν θάνατόν του:

αὐτίκα οἱ χαλεπὸν τε καὶ ἄγειον ἔμβαλε λιμὸν
αἰθῶνα κρατερόν, μεγάλη δ' ἐοτρεύνετο νοῦσφ'⁷⁰

πρόχειρα τοὺς μῦθους στοῦ Σ. Ι. Δάκαρη, Ὁδηγὸς ἀρχαιολογικοῦ χώρου Δωδώνης, 1971, σ. 22, πρβλ. καὶ Κ. Ρωμαιο, στὸ περιοδ. «Λαβύρινθος» 2, 1976, σ. 43 κ.ἐξ. Γιὰ τὴν δυσκολία τοῦ τελευταίου μέρους τοῦ χωρίου τῆς β' παραλλαγῆς Albin Lesky, ὅ.π., σ. 61.

70. Τὸ καίμενο τοῦ Καλλιμάχου μὲ τὸν μῦθο τοῦ Ἑρυσίχθονος, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸ θέμα ἐνὸς ὁλοκλήρου ὕμνου, τοῦ ὕμνου Εἰς Δήμητρα, βλ. στὴν ἐκδ. τοῦ Ν. Hopkins, ὅ.π. Γιὰ

Σύμφωνα με τὸν Ὀβίδιο, ποῦ ἔχει κατὰ πᾶσα πιθανότητα ὡς πηγὴ τὸν Καλλίμαχο, ἢ τὸν μιμεῖται, ἀλλὰ ἔχει καὶ ἐνδιαφέρουσες μικρές, ἔστω, ἀποκλίσεις ὡς πρὸς τίς λεπτομέρειες, στὸ ἄλσος αὐτὸ τῆς Δήμητρος βρισκόταν ἔξοχη γιὰ τὴν πολυετῆ της σταθερότητα μεμονωμένη ἱερὴ βελανιδιά, τῆς ὁποίας τὸ πᾶχος τοῦ κορμοῦ ἦταν 15 ὀργυιές. Ὁ Ἑρυσίχθων προστάζει τοὺς δούλους νὰ κόψουν τὴν ἱερὴ δρῦ, οἱ τελευταῖοι διστάζουν καὶ ἔτσι ἀναλαμβάνει ὁ ἴδιος τὸ ἔργο προφέροντας ἀνοσίους λόγους. Στὰ κτυπήματα μετὰ τὸν πέλεκυν ἐτρόμαξε καὶ ἀναστέναξε τὸ δένδρο, ἀπὸ τὴν πληγὴ τοῦ φλοιοῦ ἔτρεξε αἷμα, ὁπότε ἀπὸ τὴν μέση τοῦ δένδρου ἀκούεται ἡ φωνὴ Νύμφης, ἡ ὁποία πεθαίνοντας μαζὶ μετὰ τὸ δένδρο μαντεύει ὅτι ἐπικεῖται ἡ τιμωρία τοῦ ἱεροσύλου, πρᾶγμα ποῦ καὶ τελικὰ συμβαίνει. Ὁ Ἑρυσίχθων καταδικάζεται νὰ πεινᾷ ἀκατάπαυστα μετὰ αὐξανόμενο ρυθμὸ, νὰ τρώγῃ καθεστὶ γιὰ νὰ κορέσῃ τὴν πείνα του⁷¹.

Στὴν Ἀττικὴ ἐπιχωρίαζε ἓνας ἀκόμη σχετικὸς μῦθος, ὁ μῦθος τοῦ Ἀλιρρόθιου. Σύμφωνα μετὰ μιὰ παραλλαγή του «λέγουσι γὰρ ὅτι Ἀλιρρόθιος, ὁ παῖς Ποσειδῶνος, ἠθέλησεν ἐκκόψαι αὐτὰς (ἐνν. τὰς μορίας, τὰς ἱερὰς ἐλαίας τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῇ Ἀκροπόλει) διὰ τὸ τῆς ἐλαίας εὐρεθείσης κοῖτοναι τῆς Ἀθηνᾶς τὴν πόλιν. Ὁ δὲ ἀνατείνας τὸν πέλεκυν καὶ ταύτης ἀποτυχὼν ἐπὶ τῇ αἰχμῇ αὐτοῦ ἐπέπεσε καὶ ἀπέθανε». Κατ' ἄλλη παραλλαγή ὁ Ἀλιρρόθιος «τὸν πᾶδα αὐτοῦ πᾶσαν ἐστέρησεν» στὴν προσπάθειά του νὰ κόψῃ τὴν ἐλαίαν τῆς Ἀθηνᾶς, τὴν ὁποία ὁ τελευταῖος ἐπιστάκνυε μετὰ τὴν νύκτα τῆς ἐκείνου τοῦ Ποσειδῶνα, κ.ἄ.⁷²

τὸν μῦθο καὶ τὸ καίμενο εἶναι διαφωτιστικὰ ὅσα γράφονται στὴν εἰσχωρήγῃ καὶ στὰ σχόλια. Ἐκτεταμένη εἶναι καὶ ἡ προτασσόμενη βιβλιογραφία, ἀπὸ τὴν ὁποία πάντως σημειῶνω ἰδιαίτερως τὴν μνημονευθεῖσα βασικὴ πραγματεία τοῦ K. J. M c K a y, Erysichthon, A Callimachean comedy, Leiden 1962 (Mnemosyne, Bibliotheca Classica Batava, Suppl. 7). Ἐννοεῖται ὅτι ὁ μῦθος ἀναφέρεται, καὶ κάποτε μάλιστα ἐκτενῶς, σὲ ὅλα τὰ μυθολογικὰ λεξικά κλπ. (βλ. κυρίως: O. C r u s i u s, Erysichthon στοῦ W. H. R o s c h e r, Ausführliches Lexicon der griechischen und römischen Mythologie 1, 1884-1890, στ. 1373-1384 [μετὰ ἀναφορά σὲ ὅλες τίς πηγές, παλαιότερες καὶ νεώτερες] καὶ K e r n, Erysichthon, PWRE 11 ἡμίτ., 1907, στ. 571-574). Γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ μύθου ὑπὸ τύπο παραμυθιοῦ καὶ ἄλλα σχετικὰ ζητήματα βλ. Σ τ ε φ. Δ., Ἡ μ ἔ λ λ ο υ, Μυρμιδονὰ καὶ Φαρκονία. Ἐνα παραμῦθι ἀπὸ τὴν Κω καὶ ὁ μῦθος τοῦ Ἑρυσίχθονος. Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά 5 [Μνήμη Λεόνδρου Βρανούση] Ἀθήνα 1996, σ. 197 - 222 [Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Κέντρον Ἑρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ]].

71. Ὁ β i δ. Μεταμορφ. 8, 729-869.

72. Ἀ ρ ι σ τ ο φ. Σχόλ. Νεφ. 1005. Πρβλ. καὶ Σ ο ὺ δ α λ. μορίαι καὶ S e r v i u s, Berg. Γεωργ. 1, 18. Κατὰ τὸν μεταγενέστερο παροιμογράφου Μ. Ἀποστόλη, ποῦ ἀκολουθεῖ τὰ ἀρχαῖα σχόλια (δ.π.), παλαιότερους λεξικογράφους καὶ ἄλλες πηγές «μορίαι γὰρ ἐλέγοντο αἱ ἐλαίαι, αἱ ἦσαν ἱερὰι τῆς Ἀθηνᾶς... ἦτοι ἀπὸ μύρου καὶ τοῦ φόνου τοῦ Ἀλιρρόθιου ὀνομασθεῖσαι αὐτῶς», ἡ δὲ φράση «μοριῶν μὴ θίγγαναι» κατάντησε παροιμία «ἐπὶ τῶν ἱεροσύλων» (Ἀ π ο σ τ. 11, 75 [CPG 2, σ.

Ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος ἀναφέροντας ἓνα ἀκόμη ἄλλο συναφῇ μῦθο κάνει λόγο γιὰ κάποιο Παραίβιο, μοναδικὸ ἄνθρωπο τοῦ λαοῦ ποὺ ἐμφανίζεται στὸ ἔπος τῶν ἡρώων, γιὰ τὸν ὁποῖο «οὐδέ τις ἦεν ἀνάπνευσις μογέοντι». Αἰτία γι' αὐτὸ ὑπῆρξε ἡ κατάρρα πρὸς τὸν πατέρα του μιᾶς νύφης Ἀμαδρυάδας νὰ μὴ δῇ «χαῖρι» αὐτὸς καὶ τὰ παιδιὰ του, ἐπειδὴ παρὰ τίς παρακλήσεις της μὲ δάκρυα ἔκοψε μιὰ πολύχρονη βελανιδιά ποὺ τὴν εἶχε ὡς κατοικία της, ὅταν κάποτε βρέθηκε πάνω στὰ βουνὰ κόβοντας δένδρα:

«ἀλλ' ὄγε πατρὸς ἰοῖο κακὴν τίνεσκεν ἀμοιβὴν
ἀμπλακίης. ὁ γὰρ οἷος ἐν οὖρεσι δένδρεα τέμνων
δὴ ποθ' ἀμαδρυάδος νύμφης ἀθέριξε λιτῶν,
ἢ μιν ὀδυρομένη ἀδινῶ μείλισσέτο μύθῳ,
μὴ ταμέειν πρέμνον ὀρνὸς ἥλικος, ἣ ἐπὶ πουλὺν
αἰῶνα τρέψσκε διηνεκές· αὐτὸρ ὁ τήγνε
ἀφραδέως ἔτμηξεν ἀγνηροῖήν καὶ νύμφην
τῷ δ' ἄρα νηκερδῇ νύμφῃ κορὴν αἰὶν' ἀίσσω
αὐτῷ καὶ τεκέεσσιν»⁷³.

Ἀπὸ τῆς ἄλλης πηγῆς ποὺ ἀναφέρονται ἐπὶ θεμῶ ἡ ποὺ χαρακτηριζομένη εἶναι ἓνα ἐπίγραμμα τοῦ Α' μ.Χ. αἰῶνα, ποὺ ἀποδίδεται πρὸς κάποιον Ἀντίπατρο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη(;) (ἴσως ὁ ποιητὴς του νὰ εἶναι κάποιος ἄλλος ποὺ ἔζησε τὸν Β' μ.Χ. αἰῶνα). Τὸ κείμενο τοῦ ἐπιγράμματος, ποὺ συνάπτεται μὲ τὸ κείμενο τοῦ ὕμνου τοῦ Καλλιμάχου (στ. 37-41) εἶναι τὸ ἀκόλουθο:

Δένδρεον ἱερὸν εἰμι· παρερχόμενός με φυλάσσειν
πημαίνειν· ἀλγῶ, ξεῖνε, κολουομένη.
μένεο, παρθενίός μοι ἐπὶ φλόος, οὐχ ἅπερ ὦμαῖς
ἀχράσιν· αἰγείρων τίς γένος οὐκ ἐδάη;
εἰ δὲ περιδούψης με παρατραπίην περ εὐδσαν,
δακρύσεις· μέλομαι καὶ ξύλον Ἥελίφ⁷⁴.

Τέλος συναφῇ φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ ὅσα ὁ Θεόκριτος παραδίδει. Κατὰ τὸ σχετικὸ κείμενο οἱ ἐορτάζουσες κόρες πρὸς τιμὴ τῆς κόρης ποὺ παντρεύεται μεταξὺ

535-536, ἐκδ. Leutsch-Schneidewin]). Γιὰ τὸν μῦθο εὐρύτερα μὲ περαιτέρω βιβλιογραφία W. H. Roscher, δ.π., 1, 2, 1886-1890, στ. 1822.

73. Ἀπολλ. Ρόδ. Ἀργον. Β', 473-483.

74. Ἑλλην. Ἀνθολ. 9, 706. Βλ. καὶ K. J. M c K a y, Erysichthon, δ.π., σ. 80.

ἄλλων θὰ ἀναρτήσουν στεφάνι σὲ σκιερὸ πλατάνι, στὸ φλοιὸ τοῦ ὁποίου θὰ χαράξουν ἐπιγραφή σὲ δωρική διάλεκτο, γιὰ νὰ τὴν διαβάξῃ ὅποιος περνᾷ: «Σέβεν μ'· Ἐλένας φυτὸν ἐμμύν⁷⁵».

Μεταξὺ τῶν νεωτέρων λαϊκῶν παραδόσεων, τῶν βυζαντινῶν ἀγιολογικῶν διηγήσεων καὶ τῶν ἀρχαίων μύθων ὑπάρχουν καταφανεῖς ὁμοιότητες καὶ ἀντιστοιχίες, πέρα τῆς γενικώτερης συνάφειας, καὶ ὡς πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα.

Ἔτσι σὲ πολλὲς ἀπὸ τίς παραλλαγές τῶν διηγήσεων αὐτῶν — νεωτέρων, βυζαντινῶν καὶ ἀρχαίων— ἐξαίρεται ποικιλοτρόπως τὸ μέγεθος τοῦ δένδρου, μιὰ ἰδιότητα ποὺ ἀποτελεῖ τελικὰ προϋπόθεση γιὰ νὰ θεωρηθῇ ἱερὸ ἢ στοιχειωμένο (σὲ μιὰ περίπτωση μάλιστα λέγεται καὶ ρητὰ «ἱερὰ διὰ τὸ μέγεθος ἐπικέκληται».

Συγκεκριμένα τὸ ἱερὸ-στοιχειωμένο δένδρο εἶναι, ὅπως εἶδαμε, σημύδα (δύο) ὑψηλὴ καὶ χοντρή, μεγάλο πουρνάρι, θεώρατο δένδρο, τεράστια ἀγριελιά, μιάλον πεύκον, μεγαλοπρεπὲς δρῦς 700 χρόνων, αἰωνόβια κυτρομηλιά, ὑπέργηρη ἢ αἰωνόβια τρεμιθιά, μεγάλων διαστάσεων μονόκορμη περσινιά, αἰωνόβιο πεύκο, μεγάλο κυπαρίσσι, τεραστίων διαστάσεων δρῦς, δένδρο ἀπειράωμο καὶ μοναχικό, πελώρια βασιλικὴ δρῦς, πεύκο ποὺ ἔκρουε τὰ φύλλα κατὰ τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα: «τὸ μέγεθος τοῦ ἔλασι, ὅτι οὐ μῆκος τὸ πῆχος ἔχει· τὸ μὲν αὐτὸν πῆχον τριῖς ἀλλά καὶ τὸ ὕψος πηχῶν τεσσαράκοντα» (V. Nik. Sion.), τὸ δένδρο ἦταν τόσο μεγάλο, ὥστε «δεκάδες πέντε... οὐκ ἠδυνήθησαν κτεῖναι αὐτὸ» καὶ γι' αὐτὸ διατάζει ὁ Ἅγιος «ἔρχεσθαι χαμοῦκλια καὶ ἀπελθεῖν ἀπὸ τῶν ἑκατόν», οἱ ὅποιοι ὅμως δὲν μπόρεσαν «ἀγάγει αὐτὸ» (V. Lyc.-Alex.). Καὶ «ἵστατο... δένδρον παμμεγεθέστατον πάνν, ὥστε μὴ εὐρίσκεισθαι τοιοῦτον ἐπὶ τῆς γῆς» καὶ πῶς συγκεκριμένα τὸ δένδρο αὐτὸ «ἄνδρες ἐξήκοντα κόπτοντες γῦρον, μὴ ἐμποδίζειν ἕτερος τὸ ἕτερον» (Θαῦμα). Τὸ δένδρο ἦτο «κυπαρίσσιος παμμεγέθους... ἦτις καὶ ἱερὰ διὰ τὸ μέγεθος ἐπικέκληται, ὁ ἴδιος ὁ Ἅγιος «ἐκπλήττεται τῷ μεγέθει τοῦ ξύλου», ὅπως καὶ οἱ τέκτονες «καταπλαγέντες τῷ μεγέθει τοῦ ξύλου... πήχων τριῶν ἡμισυ ἔχον τὸ εὖρος, τεσσαράκοντα δὲ τὸ μῆκος» (Ἐγκ. Νεοφ.). Τὸ ὅτι στίς Κυπριακὲς παραδόσεις ἀναφέρονται καὶ ἱεροὶ θάμνοι λόγῳ τῆς συνδέσεώς των μὲ ἱεροὺς χώρους πρέπει μᾶλλον νὰ θεωρηθῇ ἐξαίρεση.

Καὶ κατὰ τὸν μῦθο τοῦ Ἐρυσίχθονος ἡ αἰγείρος ἦτο «μέγα δένδρεον αἰθέρι κῆρον» (Καλλίμαχος), μὲ πάχος κορφῆς 15 ὀργυῶν (Ὀβίδιος), ἐνῶ κατὰ τὸν μῦθο ποὺ διηγεῖται ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος, τὸ δένδρο ἦταν πολύχρονη βελανιδιά.

75. Θεοκρ. Εἰδύλ. 18 (Ἐλένης Ἐπιθαλάμιος), στ. 44-49., βλ. περισσότερα Δ η μ. Α. Πετροπούλου, Θεοκρίτου Εἰδύλλια λαογραφικῶς ἐρμηνεύμενα, Λαογραφία 18 (1959), σ. 23.

Κατὰ τὶς παραδόσεις ὁ ἱερόσυλος πεθαίνει ἢ τὸ στοιχείο τοῦ δένδρου τὸν σκοτώνει ἢ ὑφίσταται ἄλλα δεινά. Κατὰ τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα τὸ ἀκάθαρτο πνεῦμα τοῦ δένδρου «ἐνόησεν τὸν ἄνθρωπον» πού ἐπιχείρησε νὰ τὸ ἐκκόψῃ (V. Nik. Sion.) ἢ ὁ ἄνθρωπος «ἀνηρέθῃ ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀκαθάρτου» (V. Lyc.-Alex.) ἢ ἐπὶ τοῦ δαίμονος θανατοῦται ('Εγκ. Νεοφ.), ἐνῶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους μύθους ὁ ἱερόσυλος προκαλεῖ τὴν ὀργὴν τῶν συμπατριωτῶν των (μῦθος 'Ελλοῦ), καταδικάζεται νὰ πεινᾷ ἀκόρεστα μέχρι τὸν θάνατό του (μῦθος 'Ερυσίχθονος), κτυπᾷ μὲ τὸν πέλεκυν τὸν ἑαυτὸν του ἢ συγκεκριμένα τὸ πόδι του καὶ πεθαίνει, τιμωρεῖται ὁ ἴδιος καὶ οἱ ἀπόγονοί του.

Σύμφωνα μὲ μία ἀπὸ τὶς παραδόσεις ἀπὸ τὴν Ρόδο, ἐκείνου πού δοκίμασε νὰ κόψῃ τὸ δένδρο «ἔσπασεν τὸ μαννάριν του καὶ ἀκόμη φαίνεται ἡ μανναρκιά», ὅπως κατὰ τὸ ἀγιολογικὸ κείμενο (V. Nik. Sion.) ὁ "Ἄγιος ἀνακαλύπτει «κοπάδα ἐν τῷ ξύλῳ», πού ὠφειλόταν σὲ κάποιον πού τόλμησε νὰ τὸ κόψῃ καὶ θανατώθηκε ἀπὸ τὸ πνεῦμα.

Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Μάντρες 'Αμμοχώστου ἀπὸ τὴν πληγὴ τοῦ τσεκουριοῦ ἐπιχειροῦντες νὰ κόψουν αἰωνόβιο ἱερὸ κυπαρίσσι ἔτρεξε ἄφθονο αἷμα. Τὸ στοιχείο αὐτὸ τῆς ροῆς τοῦ αἵματος δὲν εἶναι ἀγνωστο καὶ σὲ συναφεῖς παραδόσεις ἄλλων λαῶν, γιὰ πρώτη φορὰ, ὅσο γνωρίζω, ἀναφέρεται ἀπὸ τὴν 'Οδύσειαν στὸν μῦθο τοῦ 'Ερυσίχθονος.

cuius ut in trunco fecit *pasus* *in* pia vulnus,
haud aliter fluxit discusso *cor*tice sanguis,
quam solet, ante aras ingens ubi *victima* taurus
concidit, abrupta eruor e *cervice* *profundi*.⁷⁶

Σὲ μερικὲς παραλλαγές ἀπὸ τὸν ἴδιο χώρο, τῆς Κύπρου, ἓνα μεγάλο φίδι ἐξανγκάζει τὸν ἱερόσυλο νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν προσπάθεια ἐκκοπῆς τοῦ δένδρου, ἢ ἓνα ἢ περισσότερα φίδια παρουσιάζονται ὡς φύλακες τοῦ δένδρου, ὅπως δηλ. συμβαίνει καὶ μὲ τὴν παράσταση κυρίως στὸ νόμισμα τῆς Λυκίας.

Κατὰ τὴν ἀνωτέρω παράδοση ἀπὸ τὸν Βαθύλακκο τῶν Θεσσαλικῶν 'Αγράφων, πού εἶναι πάλιν μὲ ἄλλες συναφεῖς, ἐκκλησία οἰκοδομεῖται στὸ μέρος ὅπου τὸ ἱερὸ δένδρο, γιὰ νὰ ἐκπληρωθῇ ἔτσι ἐπιθυμία τῆς Παναχίας. Κατὰ τὸ κείμενο τοῦ Θαύματος ὁ "Ἄγιος Νικόλαος κελεύει «τοῦ ποιῆσαι ἐκκλησίαν ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ, οὗ ἴστατο τὸ δένδρον», γιὰ ἐντελῶς ἄλλον ἀλλὰ εὐνόητον λόγο. Στὴν πρώτη περίπτωσι τὸ δένδρο εἶναι ἱερό, ἀφοῦ ἡ Παναχία ἀνάβει τὸ κανδήλι τῆς ἐπάνω σ'αὐτό, στὴν δεύ-

76. 'Ο βί β. Μεταμορφ. 8, 751-755 (761-764).

τερη περίπτωση καθαγιαάζεται ο τόπος, όπου το στοιχειωμένο δένδρο, μετά την εκκοπή του από τον "Άγιο Νικόλαο.

Κατά τα άλλα κατά την εκκοπή του δένδρου απειλούνται οι ύλοτόμοι, που προσπαθούν με διάφορα μαγικά ή άλλα προφυλακτικά μέτρα που παίρνουν να εξουδετερώσουν την απειλή. Και στα άγιολογικά κείμενα ύφίσταται πάντοτε η απειλή, αλλά εξουδετερώνεται κατά τρόπο θαυμαστό με την δύναμη του 'Αγίου.

Από την σχετική παράθεση και ανάλυση του ύλικού καταδεικνύεται η συνάφεια των παραδόσεων, όπως εμφανίζονται από την αρχαία εποχή μέχρι σήμερα, τόσο ως προς το κύριο θέμα όσο και ως προς τα επί μέρους. Η διαχρονική πορεία του ύλικού είναι, όπως φαίνεται, συνεχής και αδιάσπαστη. Υπάρχουν πάντοτε οι αναγκαίες προσαρμογές, που ανταποκρίνονται στους καιρούς κατά τους οποίους διαμορφώθηκαν οι παραδόσεις, οι συναξαρικές διηγήσεις και οι μύθοι, οι οποίες όμως δεν μπόρεσαν να αλλοιώσουν την δομή και το βασικό περιεχόμενο του μύθου, που συνίσταται στην πίστη ότι, όπως έχει αναφερθεί, τα μεγάλα και παλαιά δένδρα, ιδίως αυτά, θεωρούνται ιερά-στοιχειωμένα, τυγχάνουν σεβασμού από τους ανθρώπους, επειδή πιστεύεται ότι μέσα σ' αυτά κατοικούν πνεύματα. Αμαδουάδες κλπ., που τα προστατεύουν, και η οποία ήταν επιχείρημα κατά των πνευμάτων, εκδικηθεί η εκδίκηση των πνευμάτων προς τους ιεροσύλους και χρειάζεται να ληφθούν μέτρα, για να αποτραπεί η εκδίκηση. Ο δεισιδαίμων δηλ. φόβος έναντι των δένδρων έχει αποτελέσει την βάση διαπλάσεως των σχετικών μύθων, που τελικά στην γενικότερη μορφή των είναι πανανθρώπινοι.

Το τελευταίο ενισχύεται και αντιθετικά. Όχι δηλ. μόνο η κοπή των δένδρων εξωθεί τα πνεύματα που κατοικούν σ' αυτά, γεννιούνται και πεθαίνουν με αυτά⁷⁷, να ενεργήσουν εκδικητικά αλλά και η αντίθετη ενέργεια, που αποβλέπει στο να τα υποστηρίξει να μην πέσουν και καταστραφούν, προκαλεί την ευεργετική αντίδραση των πνευμάτων. Τέτοιες παραδόσεις είναι γνωστές από την μεταγενέστερη Αρχαιότητα. Έτσι σύμφωνα με τα αρχαία σχόλια στο κείμενο του Απολλωνίου του Ροδίου «Χάρων γάρ ο Λαμνακηνός ιστορεῖ, ὡς Ροῖκος δρὼν θεασάμενος ἤδη μέλλουσαν ἐπὶ γῆν καταφέρεισθαι προσέταξε τοῖς παισὶ ταύτην ὑποστηρίξαι. Ἡ δὲ μέλλουσα συμφέρεσθαι τῇ δρυὶ νόμῳ ἐπιστάσα τῷ Ροίκῳ χάριν μὲν ἔφασκεν εἰδέναι ὑπὲρ τῆς σωτηρίας, ἐπέτρεπε δὲ αἰτήσασθαι ὅ τι βούλοιο...»⁷⁸.

77. «Αμαδουάδες νόμῳ λέγονται διὰ τὸ ἅμα ταῖς δρυσὶ γεννᾶσθαι ἢ ἐπειδὴ δοκοῦσιν ἅμα ταῖς δρυσὶ φθείρεσθαι» (Etymologicum Magnum Genuinum, έκδ. Lassere- Livadaras λ., Etymologicum Magnum, έκδ. Gaisford λ.).

78. Βλ. στα ἐτυμολογικά λεξικά δ.π. και στα αρχαία σχόλια στὸν Θεόκριτο έκδ. Wendel,

Προσθήκη. Στην πρόσφατη μελέτη μου με τίτλο: «Μυρμιδονιά και Φαραονιά», β.π. ὑποσ. 70, εἶχα δεχθῇ τὴν ἀποψή γιὰ τὸν μῦθο τοῦ Ἑρυσίχθονος, γιὰ τὸν ὁποῖον γίνεται λόγος καὶ ἐδῶ, ὅτι θὰ μπορούσε νὰ εἶναι γνωστός ευρύτερα στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο καὶ ἔχει μόνον στὸν Δυτικο-ευρωπαϊκὸ, ὅπως εἶχε ὑποστηρίξει ὁ Dawkins, μέσω τῆς Ἑλληνικῆς μεταφράσεως Πλανούδη τῶν Μεταμορφώσεων τοῦ Ὀβιδίου, στίς ὁποῖες καὶ ἐμπεριέχεται (σ. 207). Στὴν ἴδια μελέτη, προκειμένου νὰ δείξω ὅτι τὸ ἀνωτέρω παραμῦθι ἀπὸ τὴν Κῶ, ποὺ ἐδημοσίευσε ὁ Dawkins, δὲν ἔχει διασωθῇ μέσω τῆς προφορικῆς ὁδοῦ ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα ἀλλὰ εἶναι νεώτερο κατασκευάσμα ποὺ ἐγίνε γνωστὸ μέσω τῆς γραπτῆς παραδόσεως, εἶχα ἐπίσης σημειώσει τὰ ἑξῆς: «Δὲν γνωρίζω ἀν ὁ ἀρχαῖος μῦθος εἶχε περιληφθῇ σὲ κάποιον ἐντυπο μὲ διδακτικὸ χαρακτήρα. Ἀργότερα πάντως περιλαμβάνεται στὴν ὕλη ἐνὸς σχολικοῦ ἀναγνωστικοῦ γιὰ τὴν Ε' Δημοτικοῦ (βλ. Δημοσθ. Μ. Ἀνδρεάδου, Ἀναγνωστικὸν Καθαρευούσης Ε' Δημοτικοῦ², 1930, σ. 34-37, ἀρ. 19. Τίτλος: Ὁ Ἑρυσίχθων) (σ. 214, σημ. 44). Ἐπειτα ἀπὸ νεώτερη, πιδ ἐμπεριστατωμένη, ἔρευνα ἀνακάλυψα, καὶ τὸ προσθέτω ἐδῶ, ὅτι ὁ μῦθος τοῦ Ἑρυσίχθονος, παλαιότερος ἀπὸ τὸν Ὀβίδιο, ὁ ὁποῖος καὶ μνημονεύεται, ἔχει δημοσιευθῇ σὲ παλαιότερα ἀπ' αὐτὴν Ἀναγνωστικὸ τῆς Ε' Δημοτικοῦ, ποὺ ἐκυκλοφόρησε, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχε υποβληθῇ ἀρμοδίως καὶ ἐγκριθῇ,

σ. 120-129. Ἐχει ὅμως παλαιότερα προταθῇ καὶ δημοσιευθῇ ἔρμηνεα, κατὰ τὴν ὁποία ἡ παραπάνω αἰτιολογία ὅτι μὲ τὴν κοπή τοῦ ἱεροῦ δένδρου ἀπαιτῆται ἱεροσουλία, ποὺ ἔχει ὡς ἐπακόλουθο τὴν τιμωρία τοῦ ἱεροσούλου, εἶναι ὑστερογενής. Συγκεκριμένα κατὰ τὸν Albin Lesky (Hellos-Hellotis, β.π., σ. 58 κ.ἑξ.), ποὺ ἀναφέρεται κάπως διεξοδικὰ στὸ θέμα ἀλλὰ ἀκολουθεῖ προγενεστέρους (ὅπως τὸν Bernhard Schweitzer, Herakles, Aufsätze zur griechischen Religions- und Sagegeschichte, Tübingen 1922, σ. 52-53) — οἱ ὁποῖοι ἐκθέτουν βραχύτερα τίς σχετικὰ ἀπόψεις των — στὸν μῦθο τῆς Δωδώνης, ὅπως καὶ στὸν μῦθο τοῦ Ἑρυσίχθονος καὶ τοῦ Ἀλιερόθλου, τοὺς ὁποῖους μνημονεύει καὶ ὁ Schweitzer, ἀλλὰ καὶ στίς παραστάσεις τοῦ νομίσματος τῆς Λυκίας καὶ τῆς Ἀφροδισιάδος, τὰ ὁποῖα ὁ Lesky θεωρεῖ παράλληλα, ἔχομε (ἀφοῦ πρῶτα λησμονήθηκε καὶ βέβαια παρανοήθηκε ἡ πρώτη λατρεία τοῦ θεοῦ τοῦ διπλοῦ πελέκειος, ποὺ συνιστοῦσε «ἱερὸν γάμον» μὲ τὴν μητέρα γῆ, στὴν ὁποία ἀνῆκε τὸ ἱερὸ δένδρον), μεταγενέστερες ἀπὸ τὴν ἀρχικὴς λατρείας ἐνὸς ἀρσενικοῦ θεοῦ μὲ σύμβολο τὸν διπλοῦν πέλεκυν, ὁ ὁποῖος θεὸς ἀντικαταστάθηκε κατόπιν ἀπὸ τὸν λατρευόμενον στὴν Δωδώνη Δία.

Ἡ ὑπόθεση αὕτη τοῦ Lesky εἶναι συζητήσιμη ἢ ἀμφίβολη κατὰ τὸν Martin Nilsson (Geschichte der Griechischen Religion 1³, München 1967, σ. 427, σημ. 2), εἶναι πάντως ἀπολύτως σαφές ὅτι σὲ πολλὰς ἀπὸ τίς παραστάσεις τοῦ Ἁγίου Νικολάου, στίς ὁποῖες ὡς ἀκόμη μεταγενέστερες καὶ λόγῳ τῆς φύσεώς των δὲν μπορούν νὰ ἀνιχνευθοῦν ἀπὸ μιά τέτοια πίστη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ θεοῦ τοῦ διπλοῦ πελέκειος (Doppelaxtgott) ὁ Ἅγιος ἐκκόπτει τὰ στοιχειωμένα δένδρα χρησιμοποιώντας διπλοῦν πέλεκυν (βλ. σχετικά Nancy P. Sevcenko, The Life of Saint Nicholas in Byzantine Art, β.π., 14, 6 (σ. 219), 18, 6 (σ. 232), 28, 6 (σ. 279), 41, 7 (σ. 338) κ.ἑ. ἐνδεχομένως.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

τὸ 1906, δηλ. πολύ κοντὰ στὴν χρονολογία κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ζαρράφτης κατέγραψε τὸ παραμῦθι στὸ χωριὸ Ἀσφεδίου ἀπὸ τὴν μοναδικὴ πληροφοροδότριά του Χατζῆ-Γιαβρούδα, τὸ ὁποῖο ἐν συνεχείᾳ τὸ 1950 ἐδημοσίευσε καὶ ἐσχολίασε ὁ Dawkins. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ μῦθος, λόγῳ τοῦ ὅτι ἐμπεριέχει σπουδαῖο οἰκολογικὸ μῆνυμα συνδεόμενον μὲ τὴν προστασίαν τῶν ἀδάσμων — ὅπως καὶ ὅλες οἱ δημοσιευόμενες ἐδῶ παραδόσεις — περιλαμβάνεται πρῶτον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου «Περὶ Δασύων, πᾶν ἔχει ὡς σημεῖον, ὅπως συνέτακται, νὰ μεταφέρῃ τὰ μικρὰ παιδιὰ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου τὸ μῆνυμα αὐτό. Γὰρ ἐν τῷ σχετικῷ κεφάλαιον μνημονεύεται μόνον ὁ Ὁβίδιος καὶ ὄχι καὶ ὁ Καλλιμάχης, ἡ ἀληθὴς κύρια ἀρχαία πηγὴ τοῦ μύθου, τὸ ὅτι ἀντὶ τοῦ Ἐρυσίχθονος ἀναφέρεται, προφανῶς ἀπὸ παραδρομὴ λόγῳ τοῦ ὁμοήχου, ὁ πολὺ γνωστότερος στοὺς πολλοὺς μυθικὸς γενάρχης τῶν Ἀθηναίων Ἐριχθόνιος δὲν ἔχει μεγάλη σημασία (βλ. «Ὁ Ἀνθών», Ἀναγνωσματάριον τῆς πέμπτης τάξεως τῶν πλήρων δημοτικῶν σχολείων τῶν ἀρρένων, ἐγκριθὲν διὰ τὴν πενταετίαν 1906-1911, ὑπὸ Δουκάκη - Καλοτύχου, ἐν Ἀθήναις 1906, σ. 119-120).

SUMMARY

Sacred haunted trees in folk-tales and their relation to byzantine religious narratives and ancient myths.

by Stefanos D. Imellos

The author cites a number of contemporary folk-tales of sacred haunted trees which he examines through the centuries in relation to narratives that are found in religious texts in ancient myths. Contemporary folk-tales are either religious or superstitious. It is characteristic that in the religious tales the age-long trees, especially those near churches, are very majestic. They are regarded as sacred and are protected by a religious fear which prevents them from being cut down or destroyed. Whenever an attempt was made, the sacrilegious person was severely punished. These tales are reminiscent of the byzantine «Geoponika» (10th c.) where a vague reference is found of a prohibition preventing any action that could cause damage to sacred trees. The religious fear, according to the author, comes afterwards. It is the superstitious fear that has become the basis for the creation of the traditional tales. This fear derives from the belief that the age-long majestic trees are haunted and any person who roots them out or chops them down is punished by the ghost that dwells in them. One comes across such incidents in the religious texts, as in the lives of St. Hypatious (4th-5th c.) and St. Nicholas of Sion. The latter is associated to the life of St. Nicholas, episcopo of Myron in Lycia, Asia Minor (4th c.). Corresponding to the above folk belief is the representation of this myth on coins from Myron as well as on other ones that were found in Aphrodisias of Karia, Asia Minor. This myth is also mentioned in religious narratives of saints from the occident, namely Sulpicius Severus and St. Bonifatius. Characteristic ancient myths with which the author compares the greek contemporary folk-tales are the following: 1) The myth of the

Hellos or Sello, the mythical ancestor of the Helloi or Selloi and founder of the oracle of Dodoni in Epirus, 2) The myth of Eresichthon, 3) The myth of Halirrothius, 4) The myth of Paraebius, which is mentioned by Apollonius of Rhodes, as well as other myths which at a hint are referred to in an epigram in Theocritus and elsewhere perhaps.

Among the contemporary folk-tales, the Byzantine narratives and the ancient myths, the author points out obvious similarities and correspondences which prove that the journey through the centuries is continuous and unbreakable.

Finally the author points out that not only the chopping down of trees drives the ghosts dwelling in them to act in revenge, but also the opposite action, namely to prevent them from falling down and getting destroyed causes the beneficial action of the ghosts, as is derived by Apollonius of Rhodes in his comments of Argonautica.